

Creatieve vernietiging

Er is geen medaille of zij heeft haar keerzijde. Het is merkwaardig dat deze weinig aanvechtbare uitspraak zo vaak over het hoofd wordt gezien als het gaat om het verschijnsel innovatie. Economen die geleerd hebben van elke opbrengst de bijbehorende kosten te bepalen, schijnen deze les te vergeten als het woord innovatie valt. Dan is innovatie het middel dat bedrijven kan verlossen van de dreiging der concurrenten en naties kan opstoten in de vaart der volkeren. Het zou geen kwaad kunnen als wat meer oog bestond voor de schaduwzijden van het innovatieproces.

J. A. Schumpeter beschreef het wezen van het ondernemen als een proces van „creative destruction”. Scheppende activiteit — innovatie — is tegelijkertijd vernietigende. Deze tweezijdigheid miskennen of veronachtzamen, zoals thans veel gebeurt, staat een goed begrip van innovatie in de weg en draagt ertoe bij dat innovatiebelemmerende factoren niet worden onderkend en in stand worden gehouden.

Wat houdt de vernietiging als gevolg van innovatie in? Ik noem vier mogelijkheden: vernietiging van produkten, productieprocessen, markten en organisatiestructuren. Een korte toelichting is op haar plaats. Innovatie betekent dikwijls vervanging van bestaande produkten door nieuwe. Zwart-wit-tv wordt vervangen door kleuren-; kleuren-tv door drie-dimensionale televisie. Oude produkten worden afgedankt, hoewel ze niet versleten en nog volledig bruikbaar zijn. Dit is een eerste vorm van vernietiging. Een tweede vorm is het verouderen en in onbruik raken van productieprocessen. In vele produkten en toepassingen wordt b.v. staal vervangen door lichtere metalen of kunststoffen. Synthetische vezels zijn in de plaats gekomen van natuurlijke. Handzetten is fotozetten geworden. Al deze veranderingen leiden tot vernietiging van bestaande productieprocessen en daarin geïnvesteerd kapitaal en kennis. Voor markten geldt hetzelfde. Ondernemingen worden gedwongen bestaande markten te verlaten, dikwijls al op het moment dat deze nog voldoende winstgevend zijn, om maar niet bij de concurrentie achterop te raken. Bestaande afzetkanalen moeten worden vervangen door nieuwe, waar de nieuw vereiste kennis aanwezig is. En ten slotte organisatiestructuren. Innovatie kan niet gedijen onder bureaucratische structuren die weinig flexibiliteit vertonen en veel meer gericht zijn op het mijden van risico's dan op het aangaan daarvan. Het laatste is immers juist een wezenlijke karakteristiek van innoveren.

Nu zou dit vernieuwings- en vernietigingsproces nog niet zoveel problemen hoeven op te leveren, als het dezelfde personen en dezelfde ondernemingen waren die de omschakeling zouden volbrengen. Maar zo'n flexibiliteit van arbeid en kapitaal wordt zelden waargenomen. De nieuwe kennis en kunde is in handen van andere personen dan degenen die de oude, overbodig geworden vaardigheden bezitten. De bedrijven die de nieuwe produkten op de markt brengen zijn veelal niet dezelfde als de bedrijven die hun oude productieprocessen achterhaald zien en hun oude markten ineengestort. Innovatie is meestal geen substitutie binnen, maar substitutie tussen personen en bedrijven.

Met deze constatering zijn wij op het spoor gekomen van

innovatiebelemmerende factoren. Waar vernietiging dreigt, terwijl vernieuwing ontbreekt, zal de weerstand groot zijn. Dat geldt zowel voor de produktiefactor arbeid als voor kapitaal.

Het streven naar zekerheid (van inkomen en werkgelegenheid) heeft de laatste jaren (begrijpelijkerwijs) de hoogste prioriteit genoten bij werknemers en vakbonden. Het kenmerk van innovatie is echter onzekerheid. Waar verouderde produkten en productieprocessen worden vervangen door nieuwe en andersoortige, kan geen zekerheid van arbeidsplaats worden geboden. Innovatie veronderstelt dan ook een mobiliteit van arbeid waarvan betwijfeld kan worden of die thans wel in voldoende mate aanwezig is. Al bij de beroepsopleiding zou daarmee veel sterker rekening moeten worden gehouden.

Niet alleen bij werknemers in lagere hiërarchische niveaus, maar ook bij management en bedrijfsleiding bevinden zich belemmerende factoren voor innovatie. Drs. M. G. Rost van Tonningen van de Adviesgroep voor Strategische Besluitvorming zei het op de congresdag van het Genootschap voor Reclame aldus: „De groei in de periode 1945-1973 heeft steeds meer het accent gelegd op de wenselijkheid leiders te hebben die de zaak bijeen konden houden. In de huidige topleidingen overheerst het beheerders/diplomatentype. Men zou ook kunnen zeggen: de managers. Het dilemma is echter dat, hoewel ze onmisbaar zijn in het bestuur, ze in wezen de aanleg en de capaciteiten missen om te vernieuwen. Daarvoor zijn pioniers of, anders gezegd, ondernemers nodig. Zij functioneren echter maar moeizaam in het bureaucratisch bestel”. Innovatie vraagt een ander type leider en organisatie. In plaats van de aanwezige kwaliteiten worden andere gevraagd die in de talloze managementcursussen niet te verwerven zijn. Ook hier geldt: innovatie leidt tot en vergt vernietiging van „human capital”.

Ook van de kant van het fysieke kapitaal bestaan belemmeringen. Vermogensverschaffers zullen eerder geneigd zijn het vermogen dat zij in bestaande productieprocessen en kapitaalgoederen hebben geïnvesteerd, veilig te stellen, dan nieuwe risico's aan te gaan. De passieve houding van banken met betrekking tot het beschikbaar stellen van risicodragend vermogen is in dit verband bij verschillende gelegenheden (in bedekte termen ook in de Innovatienota) gelaakt. Daarnaast telt de bankwetgeving in ons land op dit punt een aantal institutionele belemmeringen.

Op de jaarvergadering onlangs te Antwerpen van de Nederlandsche Maatschappij voor Nijverheid en Handel en het Vlaams Economisch Verbond onder de titel „Onze economische structuren verouderen; wat doen wij eraan?”, riep Prof. Leeman op te vertrouwen op „spontane processen”, met name een spontaan herstel van de innovatieneging. Uit het bovenstaande moge duidelijk zijn geworden dat ik in deze spontaniteit niet geloof. Innovatie houdt een keuze in, waarvan een bedreiging kan uitgaan. Werknemers, managers en kapitaalverschaffers moeten hun zekerheden op korte termijn prijsgeven voor kansen op lange termijn. Zo'n keuze komt niet vanzelf tot stand.

L. van der Geest

Inhoud

<i>Drs. L. van der Geest:</i> Creatieve vernietiging	1213
Column	
De heilige houtworm, door <i>Drs. L. Hoffman</i>	1215
<i>Ir. Drs. W. Overmeer en W. Zegveld:</i> De Innovatienota, een aanzet tot innovatiebeleid	1216
<i>Drs. Ing. P. Kramer:</i> Twijfels rond de afwenteling in het model Vintaf-II	1221
<i>Ir. F. G. van Herwaarden en Mr. C. A. de Kam:</i> Twee procent: reken maar!	1228
<i>Drs. J. G. Odink:</i> Inkomensherverdeling door belastingen en sociale verzekeringen	1230
Toets op taak	
De groei van de defensie-uitgaven, door <i>Drs. W. D. Franckena</i>	1235
Boekennieuws	
Een liberale visie op de verdeling van inkomen en vermogen, door <i>Drs. M. P. van der Hoek</i>	1237
Dr. H. A. A. M. Thoben: Exacte economie internationaal, door <i>Prof. Dr. F. de Roos</i>	1238
B. le Blanc: Op weg naar een economische theorie van de sociale zekerheid, door <i>Prof. Dr. N. H. Douben</i>	1238
W. Driehuis en A. van der Zwan (red.): De voorbereiding van het economisch beleid kritisch bezien, door <i>Prof. Dr. A. Heertje</i>	1239

Surprise

U weet natuurlijk ook niet wat u moet vragen. U heeft al een waterpas, u heeft al voor vier jaar *after shave*, u wilt geen pindakaasbereider. Mogen wij u een suggestie doen? Een abonnement op *ESB*! En dan spelen wij even voor Sinterklaas. Als u op tijd de bon instuurt, of even belt, krijgt u uw eerste *ESB* in *sintricolaaspapier* thuis gestuurd, en we doen er ook een (leuk) rijm bij. (Je moet er tegenwoordig wel wat voor over hebben om nieuwe abonnementen te krijgen.)

Hierbij geef ik mij op voor een abonnement op
Economisch Statistische Berichten.

NAAM:

STRAAT:

PLAATS:

Evt.: no. collegekaart (studentenabonnement):

Ik wil het eerste nummer wel/niet als surprise

Ingangsdatum:

Ongefrankeerd opzenden aan*:
ESB,
Antwoordnummer 2524
3000 VB ROTTERDAM

Handtekening:

*U kunt natuurlijk ook even bellen: (010) 14 55 11 tst. 37 01.

Weekblad van de Stichting Het Nederlands Economisch Instituut /

Redactie

Commissie van redactie: H. C. Bos, R. Iwema, L. H. Klaassen, H. W. Lambers, P. J. Montagne, J. H. P. Paelinck, A. de Wit.
Redacteur-secretaris: L. van der Geest.
Adjunct-redacteur-secretaris: T. de Bruin

Adres: Burgemeester Oudlaan 50, 3062 PA Rotterdam; kopij voor de redactie: postbus 4224 3006 AE Rotterdam.
Tel. (010) 14 55 11, administratie: toestel 3701, redactie: toestel 3790.
Bij adreswijziging s.v.p. steeds adresbandje meesturen.

Kopij voor de redactie: in tweevoud, getypt, dubbele regelafstand, brede marge.

Abonnementsprijs: f. 144,04 per kalenderjaar (incl. 4% BTW); studenten f. 101,40 (incl. 4% BTW), franco per post voor Nederland, België, Luxemburg, overzeese rijkdelen (zeepost).
Abonnementen kunnen ingaan op elke gewenste datum, maar slechts worden beëindigd per ultimo van een kalenderjaar.

Betaling: Abonnementen en contributies (na ontvangst van stortings/giro-acceptkaart) op girorekening no. 122945, of op bankrekeningno. 25.50.56.877 van Bank Mees & Hope NV, Coolsingel 93, 3012 AE Rotterdam, t.n.v. Economisch Statistische Berichten te Rotterdam.

Losse nummers: Prijs van dit nummer f. 3,30 (incl. 4% BTW en portokosten).
Bestellingen van losse nummers uitsluitend door overmaking van de hierboven vermelde prijs op girorekening no. 122945 t.n.v. Economisch Statistische Berichten te Rotterdam met vermelding van datum en nummer van het gewenste exemplaar.

Advertentieverkoop:
Roelants/EPR
Postbus 53021
2505 AA Den Haag
Telefoon (070) 50 33 00
Telex 33101

Alle orders worden afgesloten en uitgevoerd overeenkomstig de Regelen voor het Advertentiewezen.

Stichting
Het Nederlands Economisch Instituut

Adres: Burgemeester Oudlaan 50, 3062 PA Rotterdam, tel. (010) 14 55 11.

Onderzoekafdelingen:
Arbeidsmarktonderzoek
Balanced International Growth
Bedrijfs-Economisch Onderzoek
Economisch-Technisch Onderzoek
Vestigingspatronen
Macro-Economisch Onderzoek
Projectstudies Ontwikkelingslanden
Regionaal Onderzoek
Statistisch-Mathematisch Onderzoek
Transport-Economisch Onderzoek

De heilige houtworm

De consument is heilig; blijf dus van hem af. Dit was, heel kort samengevat, de conclusie die ik in *ESB* van 23 mei jl. trok naar aanleiding van de publikatie van de WBS over een socialistisch consumptiebeleid 1). Dezelfde conclusie kon ik ook trekken uit de onlangs verschenen nota *Consument en consumptie* van het Ministerie van Economische Zaken. Socialisten en liberalen lijken elkaar dus op het terrein van het consumptiebeleid te kunnen vinden. Dit laatste is echter schijn. Zonder de motie van het PvdA-kamerlid Kolthoff, waarin naast de nota *Selectieve groei* een aanvullende nota over consumptie- en consumentenbeleid werd gevraagd, was de consumptienota er m.i. nooit gekomen. En de nota die dan nu eindelijk is verschenen, heeft alleen het heiligverklaren met de bovengenoemde WBS-publikatie gemeen. Hij heeft bovendien weinig gemeen met de nota *Selectieve groei*.

In de nota *Selectieve groei* werd een economisch structuurbeleid beschreven om een aantal sociaal-economische en facetdoelstellingen te realiseren. Als belangrijk instrument noemde de nota de Wet Investeringsrekening, waarmee de socialisten van het kabinet-Den Uyl de investeringen maatschappelijk wilden sturen. Op dezelfde wijze kan ik mij een consumptiebeleid voorstellen. Een beleid dus dat de consumptie in een maatschappelijk gewenste richting moet sturen. In de consumptienota is van een dergelijke sturing nauwelijks sprake. Ik vind haar eigenlijk meer een consumentennota, getuige de hoofddoelstelling van het consumptiebeleid: „Het verbeteren van de mogelijkheden om door middel van consumptie behoeften te bevredigen”. Er wordt dus niet mee beoogd doelstellingen te bereiken die buiten het consumeren vallen als volledige en volwaardige werkgelegenheid en beïnvloeding van het consumptiepatroon om b.v. milieuhygiënische redenen. Daarentegen wordt er bij het beleide beleid wel enigszins rekening mee gehouden dat consumptie negatieve externe effecten met zich kan brengen. Dat is overigens niets nieuws, want dat doen we al jaren.

Dat er met het consumptiepatroon iets aan de hand is, bewijst een nota die het Sociologisch Instituut van de Rijksuniversiteit Utrecht voor de Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid opstelde 2). Deze nota verscheen kort na de consumptienota. Met de intrigerende aanpak van dit rapport hebben de samenstellers van de consumptienota van EZ dus hoogstwaarschijnlijk niets

kunnen doen. Dat is enerzijds jammer omdat de Utrechtse sociologen duidelijk aangeven dat onze beperkte aardbol zowel in cultureel als in fysisch opzicht gevaar loopt indien we doorgaan met het wijzigen van ons consumptiepatroon, zoals we dat de laatste decennia deden. Anderzijds is dit rapport zo intrigerend en ludiek, dat het maar goed is dat het niet kon worden gebruikt. Ik zal aangeven waarom.

Het rapport begint als volgt: „Van welk een prettige eenvoud getuigt het consumptiepatroon van de houtworm. Het hout is altijd rondom hem en nooit heeft hij zijn kastje op. Hij at hout, hij eet hout en hij zal hout eten”. Enkele pagina's verder wordt de mens met een houtworm vergeleken, die aan een kastje knaagt, zonder een selectief knaagbeleid. Zulke passages pakken de lezer, maar al lezende be kroop mij de angst, net zo zinloos bezig te zijn als die houtworm. De geschetste evolutie van ons consumptiepatroon bevat namelijk voor een consumptiedeskundige geen nieuws. Het rapport bevat nauwelijks een eigen analyse en de informatie die het geeft is voornamelijk geput uit publikaties van of voor de overheid. En het kleine stukje sociologische analyse dat het rapport wel bevat, lijkt op de eerste proeve van een grappenmaker die beroepsconferencier wil worden.

Ik doel hier op het hoofdstuk over de levensstijlgroepen. Dit hoofdstuk komt na twee hoofdstukken waarin de verschuivingen in het consumptiepatroon worden geschetst en waarin op duidelijke wijze wordt uiteengezet wat de effecten zijn van enkele maatschappelijke ontwikkelingen op de consumptie. De beschreven levensstijlgroepen blijken met deze uiteenzettingen evenwel niets te maken te hebben.

De Nederlandse bevolking wordt in het rapport opgedeeld in zeven groepen: de zwarte kousen, de oude volksbuurt, de opzichters, de avenuïsten, de nieuwe vrijgestelden, de kritische studenten en de bio-dynamici. De mensen behorend tot de zwarte kousen en de oude volks-

buurt zijn eigenlijk stakkers volgens het rapport. Beide lijden aan verslaving: de één aan religie de andere aan ouwe klare. De zwarte kousen zetten zich af tegen „de geest van deze tijd” met hun „noeste arbeid, soberheid en godsdienstigheid”. Het tegendeel daarvan, maar even verderfelijk, is het cultuurpatroon van de oude volksbuurt: „geen zorgen voor morgen, leef bij de dag”. De opzichters zijn beter af. Dat zijn „de zakenlieden van middelbare leeftijd, die op een nogal spectaculaire manier geslaagd zijn in het leven”. Zij vallen op door een kleurige stropdas en de slobberige snit van hun pak, dragen in de vrije tijd vrijetijdskleding met schipperspet en zijn dan te vinden op een kajuitzeiljacht of in het tweede huis aan de Costa Brava. Hun vrouwen zijn nadrukkelijk gekapt, voorzien van bontjas, een met koper beklede afzuigkap in de keuken en voor de vrije tijd een poedel, aldus het rapport.

De avenuïsten die natuurlijk *Avenue* lezen, genieten in meer culturele zin van het leven. Ook luxueus, maar esthetisch verantwoord en hun afzuigkap is afgewerkt met hardhout. De nieuwe vrijgestelden kent iedereen. Zij zijn progressief, maar laten dit vnl. blijken in hun selectief, maar toch hoog consumptiepatroon: geen Mercedes, maar een eend, geen t.v., maar een dure geluidsinstallatie, geen nieuwbouwhuis, maar een vooroorlogs huis met antieke meubelen en voor beide echtgenoten een eigen kamer. De kritische studenten wijken niet erg van de nieuwe vrijgestelden af; zij hebben alleen minder geld waardoor hun consumptiepatroon niet hoog, maar wel selectief is. De bio-dynamici zijn, volgens het rapport, zonderlingen, maar houden in hun consumptiepatroon rekening met de beperktheden van de aardbol: dus hebben zij scharrelkippen, planken vol eigen inmaak en groene zeep voor de was en voor zich zelf.

Alle andere mensen komen niet in het rapport naar voren. De beschreven levensstijlgroepen maken van de mensheid een karikatuur. Wellicht was dat de bedoeling, want het rapport zegt ook dat slechts een klein aantal Nederlanders in één van deze groepen kan worden ingedeeld. Daarmee staan we weer met beide benen op de grond en kunnen we vaststellen dat de Utrechtse sociologen een zinloos rapport schreven. De consument blijft voorlopig nog heilig, ook al is hij een houtworm.

1) A. van den Biggelaar, *Naar een consumptiebeleid*, Amsterdam, 1978.

2) *Konsumptieverandering in maatschappelijk perspectief*, Den Haag, 1979.

De Innovatienota, een aanzet tot innovatiebeleid

IR. DRS. W. OVERMEER*
W. ZEGVELD*

In dit artikel wordt de onlangs door de Nederlandse regering uitgebrachte Innovatienota besproken. Aan de orde komen de omvang en aard van de sociaal-economische problematiek, die tot het verschijnen van de nota heeft geleid, alsmede het antwoord daarop van de regering. De auteurs zijn van mening dat de voorgestelde maatregelen in geen verhouding staan tot de in de nota zelf gesignaleerde problemen. De nota draagt daardoor niet bij tot het inlopen van de achterstand die ons land op het gebied van de innovatie heeft t.o.v. van zijn belangrijkste handelspartners.

Inleiding

Tijdens het debat volgend op de presentatie van het beleid van de regering-Van Agt/Wiegel in de Tweede Kamer in januari 1978 werd door de fractievoorzitters van D'66 en de VVD, de heren Terlouw en Rietkerk, bij de regering aangedrongen een nota uit te brengen inzake de innovatieproblematiek 1). Door de minister-president werd bij die gelegenheid medegedeeld dat het in het voornemen van de regering lag een dergelijke nota uit te brengen. Medio oktober 1979 werd de Innovatienota uitgebracht. Ondertekenaars waren de minister voor Wetenschapsbeleid Van Trier, als eerste ondertekenaar, en de ministers van Economische Zaken Van Aardenne, en van Onderwijs en Wetenschappen Pais. Kort voor de presentatie voor de Innovatienota was door de minister van Economische Zaken de *Voortgangsnota economisch structuurbeleid* (Sectornota) uitgebracht. Beide nota's moeten in onderlinge samenhang worden gezien en ook in samenhang met de in 1976 gepubliceerde *Nota inzake de selectieve groei* (Economische structuurnota) van de regering-Den Uyl.

In deze laatste nota „hebben de structurele werkgelegenheidsproblemen van ons land een centrale plaats” waarbij „het noodzakelijk was tot een nieuw samenhangend beleid te komen”. In de *Nota inzake de selectieve groei* waren de hoofdthema's: 1. continuïteit van volledige en volwaardige werkgelegenheid en 2. selectiviteit waar het gaat om „de belangen van milieubeleid, ruimtelijke ordening, zuinig beheer van grondstoffen en energie, alsmede betere kansen voor de ontwikkelingslanden”. De recente Sectornota daarentegen „beoogt niet een brede behandeling van het veelomvattende terrein van het economisch structuurbeleid te geven, maar draagt in samenhang met de Nota inzake de Selectieve Groei het karakter van een voortgangsnota, welke verdere uitwerking geeft van onderdelen van het beleid gericht op versterking van de sociaal-economische structuur van ons land. Het betreft o.m. het sectorbeleid, het vernieuwingsbeleid, het

exportbeleid en de stimulering van de creatie van arbeidsplaatsen in het kader van de WIR”. Hierbij geeft de Sectornota, vooruitlopend op de Innovatienota, „een globale invulling van die delen van het innovatiebeleid die zeer direct op het bedrijfsleven zijn toegesneden”. De nu gepresenteerde Innovatienota stelt „tegen de achtergrond van de maatschappelijke ontwikkelingen het belang van een technologisch vernieuwingsbeleid voor de middellange en lange termijn centraal”.

De drie hiervoor genoemde nota's, te zamen met andere recente publikaties, geven een duidelijke indicatie dat de regering de laatste jaren in toenemende mate aandacht besteedt aan de structurele problemen waarmee de Nederlandse economie te kampen heeft. Dit op zich is een verheugend feit te noemen. Het besef groeit dat de huidige sociaal-economische problemen niet meer kunnen worden opgelost met alleen het traditionele, op de neo-keynesiaanse en neo-klassieke theorie gebaseerde instrumentarium van economische maatregelen. De huidige problemen zijn niet conjunctureel maar structureel van karakter en oplossingen moeten juist ook gezocht worden aan de aanbodzijde van de economie en vanuit een lange-termijnperspectief. In de Innovatienota wordt daarbij onderkend dat technologische vernieuwing een structurele factor is. De overheid heeft de laatste jaren al wel getracht met een min of meer ad hoc steunverleningsbeleid te reageren op de zich voordoende structurele problemen. Het betrof hier echter duidelijk reageren op zich voordoende problemen en het beleid was passief van karakter. Een technologisch innovatiebeleid in de zin zoals dat wordt gevoerd bij onze belangrijkste handelspartners was niet aanwezig. De nu gepresenteerde Innovatienota moet tegen deze achtergrond dan ook positief worden beoordeeld. De overheid wil een actiever structuurbeleid gaan voeren en wil ook anticiperen op toekomstige problemen. Hierbij zal technologische vernieuwing een belangrijke rol moeten spelen.

Ook in de jaren volgend op de tweede wereldoorlog werd expliciet een beleid gevoerd t.a.v. de economische structuur. Vermeldenswaard is in dit verband vooral de eerste van de acht nota's „inzake de industrialisatie van Nederland”. In deze nota, die in 1949 werd uitgebracht door de toenmalige minister van Economische Zaken Van de Brink, werd gesteld dat voor de wederopbouw van de Nederlandse economie in Nederland tot 1952 voor een bedrag van f. 5,7 mrd. zou moeten worden gerealiseerd aan investeringen, en dat daarbij 215.000 arbeidsplaatsen zouden moeten worden gecreëerd. Ook de toenmalige regering wilde de ontwikkeling van hoogwaardige producten en productieprocessen stimuleren. Met name de metallurgische industrie, de aardolieaffinaderijen, de chemie, de machine- en elektrotechnische industrie waren

* De auteurs zijn verbonden aan de Stafgroep Strategische Verkenningen van TNO Delft. Dit stuk representeert de mening van de auteurs en niet noodzakelijkerwijze de mening van TNO.

1) Handelingen der Tweede Kamer, 17 januari 1978.

de sectoren die als trekpaarden werden aangemerkt. Naast allerlei maatregelen om de typische problemen van die tijd op te lossen, zoals deviezencontrole, importbeperking, vergunningstelsel, fiscale maatregelen en centrale loonpolitiek, stelde men ook maatregelen voor om de technologische vernieuwing krachtig te bevorderen. Deze maatregelen waren o.a. het ter beschikking stellen van ontwikkelingskredieten aan bedrijven, het stimuleren van R & D-instellingen, het verlenen van kredieten via de Maatschappij tot Financiering van het Nationaal Herstel, het deelnemen door de staat in risicodragend kapitaal, het benoemen van technisch-wetenschappelijke attachés aan een aantal Nederlandse ambassades en het schenken van veel aandacht aan onderwijs en opleiding.

In het navolgende zal worden stilgestaan bij de omvang van de huidige sociaal-economische problematiek in relatie tot technologische innovatie. Vervolgens zullen de door de overheid in de Innovatienota voorgestelde maatregelen aan de orde komen. Ten slotte zullen deze maatregelen tegen de achtergrond van de geschetste problemen worden besproken.

De omvang en de aard van het probleem

Zoals in de inleiding gesteld, is bij de regering de laatste jaren een toenemende aandacht te bespeuren voor het voeren van een actief beleid t.a.v. structurele problemen van de Nederlandse economie. Hierbij wordt het belang van technologische innovatie meer en meer onderkend. De aard en de omvang van de problemen staan uitvoerig beschreven in het hoofdstuk „Sociaal-economische achtergrond” van de Innovatienota zelf. Ook wordt in de Innovatienota verwezen naar het Zeslandenproject, met name naar het in het kader daarvan uitgebrachte Sussex TNO-rapport 2). Ook wordt verwezen naar het ten behoeve van de Innovatienota door SSV/TNO opgestelde achtergrond-document 3) en het rapport van de Commissie van Economische Deskundigen (CED) van de SER. In deze drie rapporten wordt onderkend dat de structurele problemen t.a.v. de Nederlandse economische ontwikkeling en de rol van technologische innovatie bij de oplossing ervan vrij fundamenteel van aard zijn. Zo worden zulke fundamentele aspecten onderkend als de noodzakelijke vernieuwing van het Nederlandse industriële patroon, de sociaal-culturele aanvaarding van technologische vernieuwing, en de relatie innovatie-werkgelegenheid.

Ten aanzien van het industriële patroon wordt in de Innovatienota gesteld dat gedurende de afgelopen 25 jaar „het zwaartepunt kwam te liggen bij de primaire verwerking en productie van halffabrikaten”. Het Nederlandse productiepakket blijkt daarbij sterk afhankelijk te zijn geworden van energie en grondstoffen, terwijl „het productiepakket relatief te weinig geavanceerde elementen bevat (landen in opkomst kunnen zich juist in deze sectoren snel ontwikkelen)”. Terecht wordt gesteld dat het industriële patroon moet worden geherprogrammeerd van grondstof- en energie-intensieve en milieubelastende processen naar schonere en meer kennisintensieve processen.

Het genoemde SSV/TNO-rapport refereert o.a. aan een studie van Soete die de concurrentie van derde-wereldlanden analyseert door het aandeel van deze landen vast te stellen in de import van westerse industrielanden. De conclusie hieruit is „dat de internationale concurrentie van ontwikkelde landen een belangrijker factor is in de nationale consumptie van 4,31% (1959-1960) naar 7,35% (1973-1974) dan internationale concurrentie uit ontwikkelingslanden (minder dan 2% van de consumptie in de westerse wereld). Bovendien tonen analyses dat concurrentie op basis van technische vernieuwing sneller gestegen is dan concurrentie op basis van lage lonen”. Verder stelt de nota „dat in Nederland een relatief scheve verhouding bestaat in de aanwending van overheids R & D-middelen in het bedrijfsleven dan wel in (mede) door de overheid gefinancierde onderzoeksdoelstellingen”.

Ook de sociaal-culturele problemen worden in de Innova-

tiemota onderkend. Gesteld wordt: „op sommige terreinen is de samenleving kwetsbaar geworden. De met name door de technologische ontwikkelingen opgestuwde snelle maatschappelijke veranderingen hebben ook vervreemdingseffecten teweeggebracht. Een en ander heeft tot een min of meer kritische houding ten opzichte van technologische vernieuwing geleid”.

Ten aanzien van de relatie innovatie-werkgelegenheid wordt in de nota onderkend dat technologische vernieuwing kan leiden tot discrepanties op de arbeidsmarkt omtrent aangeboden en gevraagde kwalificaties. Onderkend wordt ook dat er tot dusver onvoldoende mogelijkheden bestonden voor om-, her- en bijscholing. Gesignaleerd wordt dat bij voortschrijdende technologische ontwikkeling het mogelijk zou kunnen zijn dat er een „groeïende kloof tussen hoog- en laag-gekwalificeerde arbeid (gesegmenteerde arbeidsmarkt)” ontstaat. Ook wordt gesteld dat „technologise vernieuwing soms kan leiden tot een vergroting van de vraag naar ongeschoolde arbeid” en dat „een grote toename van het aantal niet-actieven in de Nederlandse maatschappij heeft plaatsgevonden”.

In het eerdergenoemde SSV/TNO-rapport wordt geconcludeerd: „Dominante technologische trends in de industrie en de dienstensector laten zich in algemene termen vatten met de begrippen schaalvergroting en versnelling van het productieproces. Hierdoor is met name de beheersing van het productieproces in de organisatie een bron van voortdurende zorg geworden. Een van de belangrijkste technologische mogelijkheden om hieraan tegemoet te komen is automatisering. De effecten hiervan in kwantitatieve en kwalitatieve zin kunnen o.a. door toepassing van micro-elektronica versterkend zijn. Uitstoot en degradatie van met name vakbekwame arbeid, ploegenarbeid, bureaucratische organisatievormen, grotere verantwoordelijkheden zonder voldoende mogelijkheden daaraan vorm te geven en in veel gevallen onzekerheid t.a.v. veiligheid en gezondheid op langere termijn zijn mede het gevolg van bovengenoemde technische ontwikkelingen die veelal resulteren in steeds meer geïntegreerde, ge-centraliseerde en complexe technische systemen.

De ontwikkelingen in de dienstensector geven in wezen hetzelfde beeld, hoewel de fysieke arbeidsomstandigheden daar veelal beter zijn. Op de lange termijn zou dit kunnen resulteren in een dubbele arbeidsmarkt en mogelijk een zogenaamde „informele economie”, waarin veel werk „zwart” of „zelf” wordt uitgevoerd, mede doordat als gevolg van een „culturele werkloosheid” het aanbod voor industriële en dienstenaarbeid kan afnemen.

Tot op heden worden dergelijke ontwikkelingen niet door waardenoriëntaties t.a.v. de arbeid ondersteund (b.v. werkzekerheid), zodat het noodzakelijk is vanuit de invalshoek „kwaliteit van de arbeid” criteria te formuleren die medebepalend zijn voor de t.a.v. deze technologische ontwikkelingen relevante selectie-omgeving”.

Resumerend kan worden gesteld dat het beeld dat de regering schetst ten aanzien van de structurele sociaal-economische problemen en de rol die de technologische innovatie in de oplossing daarvan kan spelen, herinneringen oproept aan de in omvang vergelijkbare problematiek van na de tweede wereldoorlog. Daarbij moet onmiddellijk worden aangetekend dat de huidige problemen veel complexer zijn dan die van rond 1950 en dat ook het pakket overheidsmaatregelen nu van geheel andere aard zal moeten zijn.

De voorgestelde maatregelen

Bij de analyse van de factoren die invloed hebben op het

2) De Universiteit van Sussex in samenwerking met de Stafgroep Strategische Verkenningen TNO, *Het huidige economische klimaat en beleidsbeslissingen inzake technische innovatie*, Staatsdrukkerij, november 1977.

3) Stafgroep Strategische Verkenningen TNO, Dr. Prakke et al., *Technologische innovatie: omvang van het probleem en rol van de overheid*, bijgevoegd bij de Innovatienota, juni 1979.

innovatieproces in de onderneming en de wijze waarop de overheid die factoren kan beïnvloeden worden in de Innovatienota twee begrippen gehanteerd, te weten: 1. technologische trajecten: hieronder worden „technisch-wetenschappelijke stromingen verstaan die gedurende een bepaald tijdvak de trend aangeven, bijv.: schaalvergroting, substitutie van natuurlijke materialen, miniaturisatie, bepaalde succesvolle produktontwerpen”; 2. selectieomgeving; dit omvat „naast het al dan niet geaccepteerd worden van een innovatie door de markt, ook andere omgevingsfactoren, bijv.: het sociaal-economisch klimaat, het overheidsbeleid enz.”.

De nota stelt dat: „naar de mate waarin ze vooral de technologische trajecten dan wel de selectie-omgeving beïnvloeden, vier velden van overheidsbeleid kunnen worden onderscheiden: (1) het globaal financieel-economisch beleid, het fiscale beleid, het sociale beleid en het arbeidsmarktbeleid; (2) het beleid met betrekking tot de R & D-infrastructuur en het onderwijsbeleid; (3) het beleid met betrekking tot advisering en het informatieverzorgingsbeleid; (4) het facettenbeleid en het beleid met betrekking tot de sector van de publieke dienstverlening”. De regering onderscheidt verder de zogenaamde kosten-, risico- en infralijn waarmee aangegeven wordt hoe een maatregel bijdraagt aan het innovatieproces in de individuele onderneming. Het innovatiebeleid zal zich, aldus de nota, concentreren op 4 kernpunten:

1. De vernieuwingsmogelijkheden van het bedrijfsleven zelf. „Gezien de zwakke concurrentiepositie van belangrijke delen van het bedrijfsleven is een structurele verbetering van het innovatievermogen van het bedrijfsleven vereist”. Accenten van beleid zijn daarbij:

- ondersteuning van R & D-werk met name ten behoeve van kleine en middelgrote ondernemingen (ca. f. 160 mln./jaar);
- begeleiding van innovatieprojecten van middelgrote en kleine ondernemingen (ca. f. 14 mln./jaar);
- verhoging van het budget voor ontwikkelingskredieten t.b.v. kleine en middelgrote ondernemingen (ca. f. 10,5 mln./jaar); dit is een verhoging van f. 70 mln. naar f. 80 mln.;
- ter beschikking stellen van ontwikkelingskredieten t.b.v. grote ondernemingen (ca. f. 160 mln./jaar);
- uitbreiding van de werkingssfeer van ontwikkelingskredieten naar de commerciële dienstensector.

Deze maatregelen nemen het overgrote deel van de nieuw ter beschikking gestelde middelen in beslag en vallen onder de categorie kosten- en risicolijn.

2. De versterking van de inzet van de R & D-infrastructuur. „Hier zal worden aangesloten bij de tendens tot samenwerking die zich, daar waar dit in het verleden onvoldoende het geval was, begint af te tekenen tussen het (semi-)overheids R & D-potentieel en het bedrijfsleven”. Hierbij wordt o.m. gedacht aan de herstructurering en herprogrammering van TNO en andere door de overheid geheel of gedeeltelijk gesubsidieerde R & D-instellingen, waarbij de maatschappelijke behoeften voorop komen te staan. Ook wordt hierbij gedacht aan het bevorderen van de mobiliteit van onderzoekers en het gebruik van universiteits- en hogeschool-potentieel door het bedrijfsleven via contractresearch en transferpunten. Het grootste deel van de overige gelden is bestemd voor deze maatregelen.

3. De versterking op het punt van innovatiegerichte advisering en informatieverzorging. „Hier is een slagvaardigheid gewenst om ten behoeve van met name kleinere ondernemingen lijn en doorzichtigheid in de veelheid van aangeboden diensten te brengen”. Hierbij valt de aandacht op die besteed wordt aan de kleine en middelgrote onderneming en de individuele uitvinder.

4. Een versterkte inzet van technologische vernieuwing op de facetgebieden en op de terreinen van dienstverlening die door de overheid verzorgd of sterk beïnvloed worden. „De mogelijkheden die hier uit oogpunt van innovatiebevordering liggen zijn tot nog toe onvoldoende benut”. Aandacht krijgen hier onder meer het overheidsaankoopbeleid waarbij ener-

zijds behoeftenonderzoek in de toekomst, articulatie van de vraag en consistentie van beleid vermeld worden, anderzijds de noodzakelijke attitudeveranderingen bij de voor de aankoop verantwoordelijke functionarissen. Verder zal ook grotere aandacht worden besteed aan regulering door de overheid alsook overleg hieromtrent met de industrie. Tot slot zal meer aandacht worden besteed aan de mogelijkheden voor technologische innovatie in de sector van de publieke dienstverlening via de collectieve vraag.

De laatste drie kernpunten vallen voor het overgrote deel onder de zogenaamde infralijn. Een overzicht van de meerjarenramingen wordt in tabel 1 gegeven.

Tabel 1. Begroting 1980 en de meerjarenramingen (1981-1984) voor het programma innovatiebevordering (bedragen in miljoenen gulden) a)

	1980	1981	1982	1983	1984
1. De kostenlijn					
1.1 Innovatiestimuleringsregeling					
1.1a Directe loonkosten voor onderzoek- en ontwikkelingswerk					
1.1b Personeelskosten van uitbesteed onderzoek- en ontwikkelingswerk	152,8	155,9	158,9	162,0	165,7
1.1c Verwervingskosten van licenties en octrooien					
1.2 Regeling voor begeleiding van innovatieprojecten van middelgrote- en kleine ondernemingen	10,5	13,3	16,1	16,3	16,5
Kostenlijn-totaal	163,3	169,2	175,0	178,3	182,2
2. De risicolijn					
2.1 Verhoging van het budget voor ontwikkelingskredieten t.b.v. kleine en middelgrote ondernemingen	10,5	10,6	10,7	10,9	11,0
2.2 Verhoging van het budget voor ontwikkelingskredieten t.b.v. grote ondernemingen	157,3	159,1	161,1	163,1	165,0
Risicolijn-totaal	167,8	169,7	171,8	174,0	176,0
3. Infralijn					
3.1 Vergroting van de oriëntatie van het Nederlandse onderzoek op de maatschappij, i.h.b. het bedrijfsleven t.b.v. technologische vernieuwing	21,0	25,5	29,5	35,3	35,7
3.2 Verbetering van de benutting van de bestaande kennis en expertise	4,3	4,3	5,3	5,5	5,5
3.3 Steun aan investeringen in de R&D-instellingen t.b.v. faciliteiten en apparatuur in de industrieel-technologische onderzoeksector	7,3	10,6	16,1	13,0	13,2
3.4 Ondersteuning door middel van advies en informatie	3,2	4,8	5,3	5,5	5,5
3.5 Technologische vernieuwing en de vanuit de overheid beïnvloede vraag: het facettenbeleid, de door de overheid verzorgde of sterk beïnvloede dienstverlening, het opdrachtenbeleid en het beleid inzake reguleren	1,1	2,1	2,1	2,2	2,2
Infralijn-totaal	36,9	47,2	60,4	61,5	62,1
TOTAAL GENERAAL	368,0	386,1	407,2	413,8	420,3

a) Opmerkingen:

1. Prijzen *Miljoennota 1980*.

2. Deze tabel geeft een z.g. tentatieve aanduiding van de verdeling van de extra middelen voor de infralijn over de verschillende maatregelen; de tabel is tevens een indicatie van de wenselijke inzet van de R & D-instellingen zelf.

3. Alle lijnen exclusief bestaande middelen (zoals reeds beschikbare gelden voor ontwikkelingskredieten) en herprogrammering.

4. Totaal aan wenselijke inzet van bestaande middelen; bedragen afgerond.

Evaluatie van de voorgestelde maatregelen

In het voorafgaande is aangegeven dat de huidige sociaal-economische problemen in omvang vergelijkbaar zijn met die van rond 1950. Dit geldt met name ten aanzien van het industrieel voortbrengingsproces. Het geschetste beeld wordt nog minder rooskleurig, wanneer de in de toekomst teruglopende aardgasopbrengsten in beschouwing worden genomen. Hoewel de omvang van de huidige problemen vergelijkbaar is met die van 30 jaar geleden, is de aard aanzienlijk complexer. Het gaat niet langer alleen om prijsconcurrentie, maar om concurrentie met hoogwaardige

technologische produkten, d.w.z. concurrentie gebaseerd op innovatieve kwaliteitsprodukten 4).

Het gaat ook niet langer om economische groei zonder meer, maar om economische groei onder voorwaarden die worden bepaald door facetten als milieu, energie, grondstoffen en derde-wereldproblematiek. Daarenboven is de naoorlogse consensus tussen de sociale partners niet langer aanwezig en zijn ook de overlegstructuren aanzienlijk complexer geworden.

In relatie tot technologische vernieuwing spelen nog andere aspecten een zeer belangrijke rol: de aanvaarding door de samenleving van risico's, verbonden aan het exploiteren van bepaalde technologieën. Hierbij is te denken aan o.a. de kernenergie, de biotechnologie en de vestiging van LNG/LPG-terminals.

Andere, minstens zo belangrijke, aspecten zijn de relatie tussen innovatie en werkgelegenheid zowel in kwalitatieve als kwantitatieve zin (automatisering, invoering chips, enz.) en de privacy-bescherming van burgers bij het toenemend gebruik van databanken.

Gezien de aard en de omvang van de bovengeschetste problematiek lijken fundamenteel nieuwe en meer dan marginale uitbreiding van bestaande maatregelen vereist. In het nu volgende zal een aantal in de Innovatienota voorgestelde concrete maatregelen van de regering worden besproken. Vervolgens zal de nota in het licht van de eerder geschetste problematiek worden bezien.

Het siert de Innovatienota dat, op enkele punten na, de sociaal-economische problematiek in relatie tot technologische innovatie wordt onderkend en dat verdere verdieping door middel van studies en overleg plaatsvindt (hoofdstuk 2). Ook onderkent de nota zowel de verschillende aspecten als de complexiteit van het innovatieproces (hoofdstuk 3.). Echter, een beschouwing van de maatregelen die de regering denkt te nemen om deze problematiek te lijf te gaan, leert dat het nieuwe beleid marginaal verschilt van het tot nu toe gevoerde beleid, en dat keuzen achterwege blijven. Uiteraard kan innovatie niet als „deus ex machina” beschouwd worden en dient de overheid zich terdege af te vragen in hoeverre ze in kwalitatieve en kwantitatieve zin invloed zou kunnen en moeten uitoefenen op het innovatieproces in het bedrijfsleven. De gepresenteerde maatregelen staan o.i. in geen verhouding tot de in de nota geschetste problematiek.

Het meest in het oog lopende feit is dat de meeste maatregelen in de sfeer liggen van stimulering van R & D-activiteiten in bedrijven en de stimulering en herprogrammering van het onderzoek in de door de overheid gefinancierde R & D-instellingen. Dit is misschien niet zo verwonderlijk gezien de uitspraak van de minister-president tijdens de eerdergenoemde debatten in de Tweede Kamer, waarbij hij stelde dat de opzet van de Innovatienota zou moeten zijn: „nagaan . . . op welke wijze het totale door de overheid beïnvloedbare onderzoekspotentieel kan worden ingezet om de innovatie met name bij kleine en middelgrote ondernemingen te bevorderen”.

Een tweede in het oog lopend aspect van de nota is het feit dat er nagenoeg geen aandacht wordt besteed aan de vraagkant van het innovatieproces. Dit is opmerkelijk omdat Terlouw naar aanleiding van de eerdergenoemde opmerking van Van Agt stelde: „Dat is al zo lang geprobeerd, met wisselend resultaat. Het gaat erom dat vanuit de markt en vanuit de veranderende maatschappij vragen worden gesteld”. Hierop antwoordde de minister-president toen: „Voor innovatie zijn uitlokken en opzoeken van de vraag van groot belang. Juist daarom zal dat aspect in de nota alle aandacht krijgen”. Het is jammer dat van deze intentie niet veel is terug te vinden in de nota. Uiteraard moet het belang van R & D in bedrijven en in door de overheid (mede) gefinancierde instellingen onderkend worden, doch R & D is een noodzakelijke maar niet voldoende voorwaarde voor innovatie. In Nederland wordt in 1979 1,86% van het BNP besteed

aan R & D. Alhoewel het om reden van verschillen in effectiviteit van de R & D niet goed mogelijk is vergelijkingen te maken met andere landen zijn er twee conclusies te trekken: in de eerste plaats is het percentage van Nederland in vergelijking met de belangrijkste industrielanden laag en loopt het terug; daarnaast vindt een deel (50% zegt de Innovatienota) van de R & D in de laboratoria van de multinationals plaats t.b.v. produkten in het buitenland. Verder oefent de vraagkant in het innovatieproces vaak een doorslaggevende invloed uit. Tal van internationale onderzoeken die ook in de nota zijn genoemd, hebben dit aangetoond en het is teleurstellend dat hiervan weinig tot niets in de voorgestelde maatregelen is terug te vinden.

Een derde belangrijke factor bij het innovatieproces is, naast het uitvoeren van R & D en de markt, het beschikbaar zijn van risicodragend kapitaal. In de nota erkent de regering het grote belang hiervan, met name voor kleine en middelgrote ondernemingen. De nota stelt echter slechts studies en interdepartementaal overleg in het vooruitzicht.

Het is verheugend te constateren dat de nota zoveel aandacht in de analyse besteedt aan het belang van de rol van de categorie kleine en middelgrote ondernemingen. De minister-president had dat reeds toegezegd. Ook hier wordt de aandacht echter niet vertaald in substantiële maatregelen. Verhoging van de ontwikkelingskredieten met f. 10 mln. (van f. 70 naar f. 80 mln.), de transferpunten op de TH's, het P.I.I.-project (project Industriële Innovatie) en de obligate opmerking ten aanzien van het overheidsaankoopbeleid — „krachtig bevorderen dat een deel van de opdrachten aan kleinere bedrijven wordt besteed” — staat weer in geen verhouding tot de problematiek. Daarbij vermeldt de regering niet hoe ze er zorg voor gaat dragen dat de loonkosten-subsidies op R & D niet alleen aan grote bedrijven ten goede komen. Overigens gaat verreweg de grootste verhoging van de ontwikkelingskredieten naar grote bedrijven (f. 10 mln. verhoging voor kleine, f. 160 mln. voor grote). Ook vermeldt de regering niet hoe de erkend trage administratieve procedures bij allerlei subsidie-aanvragen zouden kunnen worden versneld en hoe men de doorzichtigheid van deze procedures voor kleine bedrijven zou kunnen verhogen. Dit zijn twee vaak gehoorde klachten van kleine bedrijven. Evenmin zegt de regering hoe ze het door haar gesignaleerde probleem van technologische-kennistransfer van grote naar kleine ondernemingen wil gaan bevorderen. Niet onderkend wordt daarbij dat de transferproblematiek bij basisresearch en toegepast onderzoek wezenlijk verschillend is.

Hoewel het overheidsaankoopbeleid in de nota de nodige aandacht krijgt, wordt ook hier niets concreets in het vooruitzicht gesteld. Het aankoopbeleid werd in het meermalen in de nota genoemde Zeslandenproject als een van de krachtigste vormen van overheidsinvloed betiteld, zowel t.a.v. het bevorderen als het sturen van innovatie. De nota besteedt ruime aandacht aan dit overheidsinstrument en onderschrijft de potentie ervan, doch beperkt zich er uiteindelijk toe aan te geven dat „enige middelen ter beschikking worden gesteld” om studies te doen, deskundigheid bij de overheid te verhogen en attitude bij aankopende instanties te veranderen. Waarom overweegt de regering niet, zoals b.v. in

4) Zie o.a. Rothwell, Here Britain lays behind, *Management Today*, november 1978. In Engeland heeft Rothwell op bedrijfstakniveau onderzoek gedaan dat evenzeer het relatieve belang van innovatie ten opzichte van factorkosten onderstreept in de internationale concurrentie. Hij toonde aan dat voor landbouwmachines en textielmachines de aanschaf in een belangrijk marktsegment geschiedde op basis van ontwerp en kwaliteit en dat daarom Duitse producenten zich ruimschoots konden handhaven op de exportmarkt ondanks de door devaluatie lagere prijzen van de Engelse concurrentie. Omdat een groot deel van de Duitse export van kapitaalgoederen bestaat uit „top-of-the-line”-produkten waarvan de afzet relatief weinig prijsgevoelig is, zijn de effecten van de revaluatie van de D-Mark voor deze export gering geweest. De Engelse export bestaat daarentegen voornamelijk uit „bottom-of-the-line”-produkten, waarvan de export juist zeer gevoelig is voor prijsstijgingen door loonkosteninflatie of door relatieve waardevermindering van het Pond.

de VS reeds het geval is, een „small business act” in te voeren waarin de overheid zich verplicht een bepaald percentage van de aankopen te doen bij kleine bedrijven en waarbij onderaanneming door kleine bedrijven bij overheidscontracten wordt geregeld? Waarom overweegt de regering ook niet op beperkte schaal experimenten uit te voeren met het overheidsaankoopbeleid om zo de mogelijkheden en onmogelijkheden van de specifieke Nederlandse context te bepalen. Ook t.a.v. het gebruik van aankoopbeleid in relatie tot facettenbeleid komt de regering niet veel verder dan aangeven dat er studies uitgevoerd moeten worden en dat overleg moet plaatsvinden.

Het is verder ronduit teleurstellend te constateren dat de regering t.a.v. het reguleringsbeleid, ook erkend als één van de krachtigste overheidsinstrumenten ter bevordering en sturing van technologische innovatie, niet verder komt dan: „De regering zal de desbetreffende overlegstructuren op de genoemde wenselijkheden attenderen . . . Het R & D-potentieel dient sterker dan tot dusver het geval was, ingeschakeld te worden . . .”. De regering stelt, dat octrooi- en licentiestatistieken „nog een van de meest bruikbare middelen vormen om de mate van technologische vernieuwing in verschillende sectoren van industrie en dienstverlening t.o.v. het buitenland te benaderen”. Ook hier komt de regering niet verder dan het entameren van studies, b.v. „gericht op analyse van octrooi-statistieken en de mogelijkheden om daaruit beleidsrelevante conclusies te trekken”. Het is wrang te moeten vermelden dat Pavitt 5) deze statistieken reeds heeft opgesteld en gebruikt (zie tabel 2). Op basis van deze statistieken onderscheidt hij landen in de eerste, tweede en derde klasse wat innovatie betreft. Terwijl Nederland op basis van de door Pavitt uitgevoerde analyses in 1963 nog een sterke eersteklasser was, is het in 1975 tot de tweede klasse teruggevallen, terwijl de vooruitzichten niet rooskleurig zijn.

Tabel 2. Indicatoren voor innovatie-activiteit in 11 OECD-landen

	VS-patenten per capita (VK = 100)			Door de industrie gefinancierde R+D per capita (VK = 100)		Door de industrie gefinancierde R+D $\frac{1975}{1967} \times 100$
	1963	1969	1975	1967	1975	
België	27	40	51	56	80	133
Canada	95	82	103	45	46	103
Frankrijk	53	63	82	61	86	136
West-Duitsland	125	135	180	101	148	138
Italië	20	18	24	24	36	148
Japan	12	37	106	61	113	189
Nederland	81	76	82	103	110	104
Zweden	150	147	204	83	152	173
Zwitserland	341	298	424	124	187	147
Verenigd Koninkrijk	100	100	100	100	100	92
Verenigde Staten	n.v.t.	n.v.t.	n.v.t.	128	158	114
Totaal van de VS-patenten (10 landen)	7.833	15.720	23.289	n.v.t.	n.v.t.	n.v.t.

Bron: K. Pavitt, *Technical innovation development in the 1980's. The dangers of divergence*, Sussex University, september 1979. Ontleend aan publikaties van de OECD, OTAF en VN Statistisch jaarboek.

Plaatsen we de nota in een wat breder perspectief, dan moeten we concluderen dat de voorgestelde maatregelen in de nota in geen verhouding staan tot de analyse, en dat in het geheel geen aantal fundamentele maatregelen worden genomen. De nota zegt niets of nauwelijks iets over de problematiek omtrent de acceptatie door grote delen van de be-

volking van risico's verbonden aan bepaalde technologieën, o.a. de biotechnologie, kernenergie en LPG/LNG-terminals. Ook de relatie innovatie en kwalitatieve en kwantitatieve aspecten van de werkgelegenheid wordt slechts oppervlakkig aangestipt. Verder wordt niets gezegd over de privacy-aspecten bij toenemend gebruik van databanken. Deze aspecten van technologische innovatie betreffen alle de acceptatie van technologische ontwikkelingen door de samenleving. Hierbij moeten fundamentele keuzen t.a.v. de toekomst worden gedaan. De regering ontloopt deze.

De introductie van deze technologieën zal op andere wijze moeten plaatsvinden dan via het traditionele marktmechanisme. Dit laatste geldt ook ten aanzien van keuzen die de regering zou moeten aangeven omtrent de fundamentele problemen t.a.v. de industriële structuur en de allocatie van R & D-gelden van de overheid. Tot slot komt de regering ook niet verder dan obligate opmerkingen t.a.v. het onderwijs in relatie tot technologische vernieuwing.

Conclusie

De recentelijk gepubliceerde Innovatienota is de eerste Innovatienota ooit door een Nederlandse regering uitgebracht. De nota bevat een redelijke analyse van de sociaal-economische problematiek en de mate waarin technologische innovatie een bijdrage zou kunnen leveren aan de oplossing ervan, met name t.a.v. de industriële structuur. Het is daarbij verheugend te constateren dat de regering veel belang hecht aan kleine en middelgrote ondernemingen. De in de nota voorgestelde maatregelen staan echter in geen verhouding tot de in dezelfde nota gesignaleerde problematiek. Te grote nadruk ligt op het stimuleren van R & D, weinig tot geen aandacht is er voor de invloed van markt en behoeften op het innovatieproces en voor de beschikbaarheid van risicodragend kapitaal. Ook wordt niets concreets in het vooruitzicht gesteld t.a.v. andere potentieel heel krachtige instrumenten voor het voeren van een innovatiebeleid, zoals overheidsaankoopbeleid en regulering. Ook worden geen keuzen gemaakt t.a.v. de sectoren, technologieën en markten waarop Nederland zich in de toekomst meer in het bijzonder zal moeten richten. De voorgestelde maatregelen zullen dan ook niet bijdragen aan het inlopen van de achterstand die we op dit gebied hebben t.o.v. onze belangrijkste handelspartners, gezien het beleid dat in deze landen gevoerd wordt en dat daar nog steeds in volle ontwikkeling is. Tot slot wordt er nauwelijks aandacht besteed aan acceptatieproblemen in de maatschappij t.a.v. risico's van technologische ontwikkeling en aan de relatie tussen innovatie en kwalitatieve en kwantitatieve werkgelegenheid.

Op zich is het uitbrengen van een Innovatienota als positief te beoordelen. De regering erkent in de nota het structurele probleem en onderneemt enige eerste acties. Het wachten is nu op de eerste vervolgnota, waaruit blijkt hoe het beleid verder gestalte zal krijgen.

W. Overmeer
W. Zegveld

5) Pavitt, *Technical innovation and industrial development in the 1980's. The dangers of divergence*, Sussex University, september 1979.

ESB: omdat de economie verder gaat...

Twijfels rond de afwenteling in het model Vintaf-II

DRS. ING. P. KRAMER*

In het model Vintaf-II spelen de lonen een tweeledige rol. Enerzijds zijn zij als reële arbeidskosten naast de investeringen de centrale variabele bij het verklaren van het werkgelegenheids- en werkloosheidsniveau, anderzijds zijn de lonen een vorm van inkomen en als zodanig worden zij beïnvloed door de afwenteling van gestegen collectieve lasten. Vanwege de specifieke vorm van de loonvergelijking in Vintaf-II, i.c. de afwentelingshypothese omtrent belasting- en premiedrukverzwaring, blijkt een keynesiaans stimuleringsbeleid (balanced budget) in méér werkloosheid te resulteren. Dit is in tegenstelling tot wat algemeen wordt aangenomen. Bij nader onderzoek blijkt dat het statistische fundament van de afwentelingsvloed op de lonen (te veel) een toevalstreffer is. Verder vindt de auteur statistisch meer steun voor de gedachte dat afwenteling vooral plaatsvindt via het incidentele loon en niet via het cao-loon. In de inleiding en de slotbeschouwing wordt een methodologisch kader geschetst waarbinnen het gebodene geplaatst dient te worden.

Inleiding: methodologie

Economen, met name zij die ten behoeve van de beleidsvoorbereiding werkzaam zijn, worden geconfronteerd met problemen. Voor de oplossing daarvan beschikken zij over „kennis” en een aantal analysemethoden. De laatste kenmerken zich door een veelal noodzakelijke, soms afnemende mate van simplificatie van de werkelijkheid. Deze werkelijkheid wordt geschetst in op zich eenvoudige generaliserende bewoordingen, of zelfs in symbolen(taal): het algebraïsch model. Het zijn de eigen problematiek en de empirische specificatie van dit soort algemene theorieën die nu 1), en eigenlijk altijd weer 2), de economie als wetenschap in opspraak brengen als het aankomt op beleidsvoorbereiding en -uitvoering. Anders gezegd, bij het omzetten van deze algemene theorieën in de naar tijd en plaats te verbijzonderen beleidsmodellen speelt een aantal econometrische keuze-problemen en beoordelingsmomenten, terwijl de beantwoording van elk afzonderlijk beslissend is voor de inhoud van het (de) uiteindelijke beleidsmodel(theorie).

Bij het ontbreken van een „omvattende objectieve maatstaf” is de „waarheid” die zo'n model te bieden heeft noodzakelijkerwijs subjectief gekleurd. Evidenties, plausibel klinkende beweringen en veelal gewoon waarde-oordelen komen we inderdaad meer dan eens tegen. Robinson is daaromtrent nogal duidelijk: „so economics limps along with one foot in untested hypotheses and the other in untestable

slogans”, en verder „economics has always been partly a vehicle for the ruling ideology of each period as well as partly a method of scientific investigations” 3). Toch is zij van mening dat we het er mee moeten en mee kunnen doen mits we ons bij de oplossing van onze problemen zoveel mogelijk aan de spelregels houden. Dat is ook ons idee 4).

Tot de belangrijkste spelregels rekenen we dat theorieën falsifieerbaar 5) moeten zijn, d.w.z. vatbaar voor verwerping door toetsing, alsmede dat het poneren van de „ware” theorie of het analytisch systeem dat voor prognoses en/of diagnoses wordt gehanteerd, zoveel mogelijk gepaard moet gaan met het duidelijk aangeven van de onderliggende waarde-oordelen en a-priori-kennis. Als dit wordt verzuimd, dan kan een nadere beschouwing daaromtrent het begin vormen van een wetenschappelijke kritiek. Misschien dat langs die weg zelfs een rivaliserende en „betere” theorie kan ontstaan, waarbij maar moet blijken of de vigerende theorie robuust genoeg is. Een mogelijke amendement van deze laatste is voortdurend actueel. Dit vloeit voort uit de idee dat de juistheid van een theorie niet kan worden bewezen 6).

Deze, in de slotbeschouwing nog wat nader uit te werken, gedachten vormen het uitgangspunt bij een beschouwing over de loonvorming zoals deze in het model Vintaf-II voorkomt en zoals deze ook door voorstanders van een geleide loonpolitiek wordt gehanteerd.

*) De auteur was ten tijde van het schrijven van dit artikel als kandidaat-assistent verbonden aan de Vakgroep Macro-economie van de Universiteit van Amsterdam en is thans werkzaam bij de sectie Wetenschappelijk onderzoek en Econometrie van De Nederlandsche Bank N.V. Hij is Prof. W. Driehuis en Prof. J.J. Klant dankbaar voor hun opmerkingen bij een eerdere versie.

1) Zie W. Driehuis en A. van der Zwan (red.), *De voorbereiding van het economisch beleid kritisch bezien*, Leiden, 1978.

2) Verschillende van de bedoelde aspecten werden ook belicht in de kolommen van dit tijdschrift. Zie b.v. J. Heijnsdijk, Het dilemma van de economische wetenschap, *ESB*, 26 mei 1976, blz. 505-508; E. J. Bomhoff en J. Ooms, Een Naïef-Monetair model voor de Nederlandse economie, *ESB*, 23 juni 1976, blz. 588-593; H. Rijken van Olst, Box-Jenkins modellen in de economie: economische analyse volgens Shakespeare, *ESB*, 20 juli 1977, blz. 689-692; A.J. Butter, Primitieve economen: zijn wij dat misschien?, *ESB*, 21 september 1977, blz. 914-917.

3) Joan Robinson, *Economic philosophy*, Penguin Books, 1962, blz. 7 en 28.

4) Vooropgesteld zij, dat deze regels het karakter hebben van conventies: „the one thing science cannot do is to prove scientifically that the rules of the scientific game are to be followed”, P.A. Samuelson, The art and science of macro models over 50 years, in G. Fromm en L.R. Klein (red.), *The Brookings model, perspective and recent developments*, Amsterdam, 1975, blz. 3. Verder heb ik mij laten leiden door J.J. Klant, *Spelregels voor economen*, Leiden, 1972.

5) Ook hier past nog een waarschuwing: „economists can not compel each other to agree as to what has been falsified”, Joan Robinson, op. cit., blz. 28.

6) B.v. I. Lakatos, Falsification and the methodology of scientific research programmes, in Imre Lakatos en Alan Musgrave (red.), *Criticism and the growth of knowledge*, Cambridge, 1970, blz. 91-196.

De rol van de loonvorming in Vintaf-II

In het Vintaf-model spelen de lonen een belangrijke rol. Samen met de investeringen vormen zij immers „de centrale variabele(n) voor het produktie- en werkgelegenheidspotentieel, . . . lagere loonkosten leveren . . . hogere investeringen, terwijl aan de andere kant de economische levensduur van de machines wordt verlengd. Het mes snijdt dus aan twee kanten” 7). Hierin ligt besloten de motivering van het belang van de lonen i.c. van loonmatiging in het huidige beleid. Dat is genoegzaam bekend. Echter, zoals Pen al eerder aangaf: „het *werkelijk nieuwe* (cursivering PK) in de visie van Den Hartog en Tjan zit elders. Niet alleen looninflatie leidt tot versnelde uitstoting van oude machines en dus van arbeid, ook belastingmaatregelen zullen dit effect hebben” 8). Anders gezegd, financiering van overheidsuitgaven door volledige dekking via belastingmaatregelen heeft negatieve gevolgen voor de produktie en de werkgelegenheid. Een op een dergelijke leest geschoeid beleid zou dan ook geen enkele zin hebben: integendeel de „balanced-budget-multipliers” zijn negatief. Dit is in tegenstelling tot hetgeen de keynesiaanse theorie ons tot nu toe leerde. Het geldt zowel voor uitgavendeckking door belastingmaatregelen in de indirecte als in de directe sfeer. De oorzaak hiervan lijkt te zijn gelegen in de in Vintaf-II gehanteerde loonvergelijking c.q. het afwentelingsmechaniek. Zie hier het effect van de empirie op het theoretische en het politieke denken.

Over de afwenteling van belastingen en premies op het looninkomen lijkt, naast allerlei kritiek op andere onderdelen van dit model, nog consensus te bestaan. Zoals in het desbetreffende CPB-paper staat aangegeven: „de loonvergelijking impliceert volledige doorwerking van de arbeidsproductiviteits- en prijsstijging. Als variabelen die dit mechanisme doorkruisen zijn opgenomen het Phillipscurve-effect 9) en een zekere mate van afwenteling van de stijging van premie- en belastingdruk” 10). Uitschakeling van deze afwentelings-tendenties, ter grootte van wat over de periode 1951-1974 gemiddeld is afgewenteld, geeft over een periode van vier jaar 35.000 werklozen minder. Dit aantal ligt in de orde van grootte van de helft van het aantal waarop de huidige ombuigingsoperatie is gericht (van circa 215.000 naar 150.000 werklozen)! Wanneer de belastingen waarmee additionele overheidsuitgaven worden gefinancierd niet langer worden afgewenteld dan heeft zo'n beleid wel weer een positief effect op de vermindering van de werkloosheid 11).

Hieruit blijkt dat de loonvergelijking naast de reeds genoemde ook nog een geheel andere rol speelt: naast de bestedingen is het een schakel tussen de collectieve sector en de arbeidsmarkt. Het is daarom alleszins de moeite waard om de loonvergelijking zelf eens nader te bezien, maar ook bij een ander verband tussen collectieve sector, lonen en werkgelegenheid is het, o.m. vanwege de voortdurende actualiteit van het verdelingsvraagstuk, van belang te weten hoe, in welke mate en door wie collectieve lasten worden afgewenteld. Het gaat ons verder dan ook niet om het eerder genoemde en al zo veel besproken uitstootmechanisme van arbeid (de z.g. loonkostentheorie), maar om de macro verklaring van de loonvorming zelf, zowel op theoretische als op empirische gronden. We concentreren ons op de afwenteling van belasting- en premiestijgingen in de directe sfeer en voor zover deze drukken op het looninkomen. Andere vormen van afwenteling komen niet ter sprake.

Afwenteling: theoretisch fundament

In deze paragraaf passeren twee punten de revue. In de eerste plaats maken we enkele opmerkingen over de benadering van de loonvorming in het model Vintaf-II en in de tweede plaats wordt een aanzet gegeven tot een meer operationele theorie omtrent het afwentelingsgedrag van vakbonden. De simpelste algemene macro-economische theorie 12) omtrent het hier bedoelde afwentelingsgedrag

vinden we verwoord in de stelling dat loontrekkers (in de ruimste zin) slechts zijn geïnteresseerd in de ontwikkeling van hun reëel beschikbaar inkomen. Dit inkomen zouden zij beschermd willen zien tegen aantasting door inflatie of wat daarvoor doorgaat en/of belasting- en premiedrukverzwaring.

In hun algemeenheid spelen deze aspecten natuurlijk mee in het loonoverleg. In een specifiek model van de Nederlandse economie dienen we zo'n stelling te onderbouwen. Daarbij zal precies moeten worden aangegeven hoe en hoeveel er wordt afgewenteld 13). Welnu, de empirische loonspecificatie in Vintaf-II impliceert dat een deel van directe belasting- en premiedrukstijgingen bovenop de volledige doorwerking van prijsstijging en arbeidsproductiviteitsontwikkeling via een eigen mechanisme worden doorberekend. Het CPB zou er aldus in zijn geslaagd om de afwenteling macro-economisch te beschrijven. Gezien de wijze waarop dat geschiedt, zijn loontrekkers niet bereid genoeg loon (c.q. loonstijging) in te leveren t.b.v. de financiering van collectieve uitgaven.

Ons tweede punt is dat anderen het afwentelingsgedrag ook nog weten toe te rekenen aan onderscheiden deelgroepen binnen de samenleving. B.v. Van den Doel c.s.: het is „fnuikend (voor het parlementaire budgetrecht)... wanneer een vakbeweging, die parasitair gedrag (van haar leden, PK) niet kan uitsluiten, de vrijheid zou worden gelaten om de kosten van het door haar zelf gewenste beleid in de lonen af te wendelen en daardoor in feite niet te betalen” 14). Deze centrale stelling, gebaseerd op een voor de Nederlandse situatie vermeende geldigheid van het „prisoner's dilemma” en gekoppeld aan eigen voorkeuren van deze schrijvers 15), leidt tot de conclusie: „het loonpeil moet opnieuw worden beschouwd als een van de belangrijkste instrumentele variabelen”, en wel in de vorm van een geleide loonpolitiek. Een dergelijk beleid moet tevens worden ingepast in een meer algemeen inkomensbeleid, waarin ook de incidentele loonontwikkeling is verwerkt. Volledige beheersing van de inkomens derhalve. De centrale stelling omtrent het afwentelingsgedrag van vakbonden en hun leden lijkt ons een te ver doorgevoerde generalisatie. Deze had beter als hypothese kunnen worden geformuleerd. De stelling is door Van den Doel c.s. niet econometrisch of anderszins cijfermatig ondersteund. Dat hoeft natuurlijk ook niet, maar het gevolg is wel dat zulke algemene beweringen, in tegenstelling tot bij voorbeeld de specificatie in Vintaf-II, niet te toetsen zijn. Bovendien bestaat er al informatie die een genuanceerder beeld toont. Uit tabel I blijkt dat tot en met 1978 de over de sectoren gemiddelde contractloonstijging

7) Centraal Planbureau, *Een macro-model voor de Nederlandse economie op middellange termijn (Vintaf-II)*. Occasional papers no. 12, Den Haag, 1977, blz. 3.

8) J. Pen, Een nieuwe kijk op het verband tussen overheidsuitgaven en werkgelegenheid, *Openbare Uitgaven*, jg. 8, 3 juni 1976, blz. 74.

9) Zie voor de kwantitatieve gevolgen van het al dan niet opnemen van dit effect: L. Knegt e.a., Macro-economisch beleid en Vintaf-II: een gevoeligheidsanalyse, in W. Driehuis en A. van der Zwan (red.), op. cit., blz. 209-236.

10) Centraal Planbureau, op. cit., blz. 4.

11) W. Driehuis en A. van der Zwan (red.), op. cit., blz. 39, tabel 3, en blz. 115, tabel 4.

12) Zie voor de afwenteling van belastingen: C. Goedhart, *Hoofddijnen van de leer der openbare financiën*. Leiden, 1975, blz. 151 e.v.

13) Opdat we niet met dezelfde metafysica blijven zitten als die waarmee b.v. kernthema's als waarde en nut zijn omgeven, zie Joan Robinson, op. cit., de hoofdstukken II en III. Voor een specifiek pleidooi m.b.t. de afwenteling zie J.C.P.A. van Esch, *Macro-economische beschouwingen over het afwentelen van belastingen*. Alphen aan den Rijn, 1969.

14) J. van den Doel, J. Tinbergen en C. de Galan, Pleidooi voor een geleide loonpolitiek, *ESB*, 1 september 1976, blz. 831. Wij gaan ervan uit dat zij hiermee de contractloonstijgingen op het oog hebben.

15) Zie hier een voorbeeld van het in de inleiding geciteerde uit Joan Robinson's *Economic philosophy*: een mixture van ideologie en wetenschap. Zie ook hierover A. Pais, Liever geen illusies, *ESB*, 26 mei 1976.

Tabel 1. Gemiddelde jaarlijkse stijgingen (%) van de gemiddelde arbeidsproductiviteit, de reële contractlonen en het incidenteel loon

	1953-1978	1953-1963	1964-1974	1975-1978
Arbeidsproductiviteit (bedrijven)	4,2	3,9	5,1	2,6
Contractlonen	2,8	2,6	3,5	1,2
Incidenteel loon	1,9	1,8	2,1	1,3

binnen de macro-economische groei van de productiviteit is gebleven. Pas als we het incidentele loon mede in beschouwing nemen, zien we dat er van een overschrijding sprake is geweest (nog afgezien van de stijging in het werkgeversaandeel in de sociale premies).

Een nog genuanceerder beeld ontstaat wanneer we naar sectoren kijken. Onderzoek van Driehuis omtrent de relevantie van de „wage-leaders“-theorie voor Nederland geeft namelijk als één van de resultaten dat in de nijverheid (de wage-leader) de gerealiseerde loonsverhogingen gedurende de periode 1964-1972 gemiddeld binnen de eigen arbeidsproductiviteitsontwikkeling zijn gebleven. Zoals Driehuis opmerkt: „this phenomenon is the more striking if it is true, that some shifting of social security contributions and direct taxes has taken place (een veronderstelling waar zijn onderzoekresultaat aanleiding toe geeft, PK)” 16). Volgens deze voorstelling van zaken „matigden” de hier verantwoordelijke bonden zich dus wel degelijk.

Zoals al uit tabel 1 bleek, is gemiddeld de additionele macro-economische ruimte door loonsomstijgingen overschreden. Anders gezegd, de arbeidsinkomensquote is gestegen. Nog anders gezegd, werkgevers en werknemers te zamen zijn niet in staat geweest (hebben dit misschien ook wel niet gewild) om binnen de ruimte te blijven. Een dergelijke rangschikking van de feiten geeft op zich geen verklaring voor het hoe, wat, hoeveel en door wie wordt afgewenteld. Het enig houvast is het inzicht a priori zoals bijvoorbeeld Van den Doel c.s. ten beste geven of het schattingsresultaat in Vintaf-II. De volgende paragraaf mag o.m. worden gezien als een poging om de stelling omtrent het afwentelingsgedrag van vakbonden meer operationele inhoud te geven. We gaan er daarbij vanuit dat dit gedrag zich manifesteert bij de onderhandelingen over de contractloonsstijgingen.

Het empirisch fundament: schattingsresultaten

In principe is het mogelijk de afwenteling op een lager aggregatieniveau dan dat in Vintaf-II te lokaliseren. De loonsomstijging per werknemer (in bedrijven), waarom het daarbij gaat, kan worden verdeeld over een drietal componenten: contractloonsstijging, incidentele loonsverhoging en werkgeversbijdragen in de sociale verzekeringen en de pensioenvoorzieningen. In het institutionele overleg spelen alle drie de componenten een centrale rol. In Vintaf-II blijven zij verborgen. Aan de hand van alternatieve schattingen zullen we nu zien hoe hecht het statistisch fundament is van: a. de loonvergelijking in het model Vintaf-II, en in het bijzonder van de afwentelingshypothese; b. de mogelijke toerekening van de afwenteling aan contractloonsstijging en incidenteel loon; de werkgeversbijdragen worden autonoom verondersteld.

Ad. a. De loonvergelijking in het model Vintaf-II heeft de volgende gedaante:

$$\dot{l} = 1,01 \dot{pc}_{-1/2} + 1,002 \dot{h}_{-1/2} - 87,9 U_{-1/2} + 0,473 \dot{A}_{-1/2} + 2,00 \quad (17)$$

Zoals uit tabel 2 blijkt, is onze beste nabootsing nagenoeg hieraan gelijk. Verder komt in de tabel tot uitdrukking hoe de parameterwaarden en de statistische grootheden zich wijzigen als de waarnemingsperiode wordt veranderd. Werkend met jaarcijfers is het niet goed mogelijk te schatten over de loonpolitieke perioden 18) omdat in dat geval de

Tabel 2. Vintaf-II-loonvergelijking voor alternatieve waarnemingsperioden

periode	$\dot{pc}_{-1/2}$	$\dot{h}_{-1/2}$	$U_{-1/2}$	$\dot{A}_{-1/2}$	Con- stante	R ²	DW
1951-1974	1,019	1,002	-0,879	0,471	1,999 b)	0,844	2,037
1953-1974	1,127	0,933	-0,799	0,288 a)	2,044 b)	0,838	2,086
1955-1974	1,213	0,824	-1,262	0,366 b)	2,678 b)	0,830	2,069
1957-1974	1,206	0,801	-1,305	0,456 b)	2,642 b)	0,826	2,090
1959-1974	1,280	0,769	-1,105 b)	0,197 a)	2,656 b)	0,794	2,098
1961-1974	1,188	0,666	-0,804 b)	0,132 a)	3,210 b)	0,644	2,062
1951-1971	1,022	1,025	-0,968	0,433 b)	2,114 b)	0,814	2,038
1951-1969	0,979	0,990	-0,962	0,435 b)	2,324 b)	0,779	2,105
1951-1967	0,925	0,950	-0,963 b)	0,456 b)	2,567 b)	0,804	2,228
1951-1965	0,927	0,976	-0,866	0,511 b)	2,244 b)	0,803	1,629
1951-1963	0,994	1,096	-0,882	0,569	1,626 b)	0,855	0,966

a) „Sterk” insignificant, $t < 1$ (95%).

b) „Zwak” insignificant, $t < 1 < 2$.

reeksen te kort worden. Daarom verminderen we het aantal waarnemingen door het successievelijk weglaten van de jaren vijftig en de jaren zeventig en een deel van de jaren zestig. Alle schattingsresultaten, i.c. specifieke hypothesen omtrent de Nederlandse loonvorming in dit tijdsbestek, zijn op grond van de gebruikelijke „objectieve” statistische criteria houdbaar, al is de DW in het laatste geval te laag. Economische plausibiliteit vinden we in de „goede” tekens van de parameterwaarden. Daarbij is het nauwelijks mogelijk om op economische gronden te discrimineren tussen de verschillende parameterwaarden zelf, zolang deze schommelen tussen de door ons gevonden waarden (0,8 tot 1,0, resp. 0,9 tot 1,2, resp. -0,8 tot -1,3 voor $\dot{h}_{-1/2}$, $\dot{pc}_{-1/2}$ en $U_{-1/2}$). De toets van Chow 19) op het onderlinge verschil tussen paren schattingsresultaten die te zamen de gehele periode beslaan, levert nergens een significant resultaat op. Dit wil zeggen dat in geen enkel geval de nulhypothese („de structuur is onveranderd”) kon worden verworpen. Een op zich nogal robuust resultaat dat geen steun geeft aan op grond van andere invalshoeken vermeende wijzigingen in de structuur van de loonvorming; op statistische gronden is niet uit te maken welke hypothese de (naoorlogse) loonstructuur het beste verklaart. Alle zijn gelijkwaardig.

De regressies leveren ook informatie over de statistische significantie van de tekens bij de afzonderlijke determinanten. De loonvergelijking van Vintaf-II levert zoals gezegd statistische steun voor de macro-afwentelingstheorie. Uit tabel 2 blijkt dat geringe arbitraire wijzigingen in de schattingsperiode (m.n. het weglaten van de jaren vijftig) deze steun doet verdwijnen. Voor de periode 1953-1974 ligt de puntschatting (+0,288) binnen een betrouwbaarheidsinterval dat loopt van -0,357 tot +0,932. Deze regressies zijn met recenter cijfermateriaal 20) en andere even plausibele specificaties voor de drukverzwaring overgedaan. Met het recentere cijfermateriaal verdwijnt de significante afwenteling. In tabel 3 geven we enkele resultaten voor drie

16) W. Driehuis, Inflation, wage bargaining, wage policy and production structure: theory and empirical results for the Netherlands, *De Economist*, 123, nr. 4, 1975, blz. 670.

17) De symbolen betekenen: l = loonsomstijging/werknemer; pc = prijsindex gezinsconsumptie; h = arbeidsproductiviteit; U = werkloosheidspercentage; A = belasting- en premiedruk. Onderindices geven de vertraging aan ($-1/2$: $1/2$ jr. vertraagd), punten boven de symbolen staan voor procentuele mutaties van jaar op jaar. De schattingsperiode is 1951 t/m 1974.

18) B.v. W. Albeda en C. de Galan, *Inkomen, vorming, verdeling, beleid*. Groningen, 1970, blz. 5; W. Driehuis, op.cit., 1975.

19) G.C. Chow, Tests of equality between subsets of coefficients in two linear regressions, *Econometrica*, (28), 1960, blz. 592-605. Met dank aan H. Bierens voor het maken van het computerprogramma hiervoor.

20) De betreffende reeksen uit het CPB-papier werden aan de hand van recente Nationale Rekeningen gecorrigeerd voor de jaren na 1970, daarbij werden de jaren 1950 en 1975 aan de steekproef toegevoegd. Bij de berekening van de arbeidsproductiviteit is het aardgas buiten beschouwing gelaten.

Tabel 3. Vintaf-II-loonvergelijking voor alternatieve afwentelingspecificaties en waarnemingsperioden

Afwentelings-specificatie a)	periode	$\dot{p}c_{-1/2}$	$\dot{h}_{-1/2}$	$U_{-1/2}$	Afwenteling	Con-stante	\bar{R}^2	DW
I	1953-1975b)	1,207	0,891	-0,753	0,186d)	1,964c)	0,857	2,190
	1953-1973	1,041	1,063	-1,315	0,385c)	2,455c)	0,851	2,379
	1955-1975	1,317	0,800	-1,067	0,144d)	2,405	0,844	2,206
II	1950-1975	1,013	0,965	-0,647c)	0,319c)	1,802c)	0,777	1,532
	1950-1973	0,866	1,041	-1,137	0,340	2,855	0,799	2,034
	1953-1975	1,179	0,874	-0,627c)	0,113d)	2,050c)	0,855	2,097
III	1950-1975	1,003	0,952	-0,718c)	0,399c)	1,913c)	0,788	1,549
	1950-1973	0,876	1,033	-1,172	0,397	2,051	0,792	1,956
	1953-1975	1,195	0,883	-0,662c)	0,084d)	2,057c)	0,853	2,139

a) Drie varianten: I = verschil tussen de (macro)-loonsomstijging per werknemer (bedrijven) en het beschikbare inkomen van de modale werknemer, doorwerking 1/2 jaar vertraagd; II = verschil tussen de (macro)-loonsomstijging per werknemer (bedrijven) en het (macro) beschikbare inkomen, onvertraagd en III, idem, I kwartaal vertraagd. Overige symbolen als in tabel 1.
 b) De schattingen t/m 1975 zijn gemaakt met recenter cijfermateriaal.
 c) „Zwak” insignificant, $t < 1 < 2$.
 d) „Sterk” insignificant, $t < 1$ (95%).

afwentelingspecificaties. Volstaan is met het aangeven van de „tekenomslag” bij schattingen over andere perioden. I bijvoorbeeld is de variant die in het model Vintaf-I voorkwam. De bijbehorende parameterwaarde is voor geen enkele periode significant afwijkend van nul, de waarde zelf is ook nogal afhankelijk van de gekozen periode. Voor de andere specificaties vinden we alleen over de periode 1950-1973 significante bijdragen, voor alle andere perioden is dit, in overigens veelal acceptabele vergelijkingen, niet het geval. Bij het weglaten van de jaren zeventig, i.p.v. de jaren vijftig, blijven de resultaten dicht bij de buurt van die van Vintaf-II. Het geheel weglaten van de afwentelingspecificatie geeft een statistisch „even goede” verklaring van de loonsom per werknemer in bedrijven:

$$\dot{l} = 1,156 \dot{p}c_{-1/2} + 1,017 \dot{h}_{-1/2} - 98,6 U_{-1/2} + 2,220$$

(0,124) (0,187) (-38,1) (1,319)

$$\bar{R}^2 = 0,819$$

$$DW = 1,902$$

Ad. b. Bij de schattingen van het incidentele loon en de contractloonsomstijging is gekozen voor een specificatie die door Driehuis 21) eerder werd gehanteerd voor de „wageleader” benadering van de loonvorming. Het verschil is dat wij hier met de over de sectoren gemiddelde (= macro) contractloonsomstijging rekenen i.p.v. met de contractloonsomstijging per sector. De redenering die hierbij wordt gevolgd

luit als volgt: als er m.b.t. de loonsomstijging per werknemer sprake is van afwenteling (zoals in het model Vintaf-II), dan lijkt het plausibel dat we daar iets van terugvinden in de samenstellende delen, d.w.z. in incidenteel en/of contractloon. Enkele resultaten zijn opgenomen in tabel 4.

M.b.t. de contractlonen (in tabel 4: A) vonden we geen enkele statistische ondersteuning (nergens significant, veelal foute tekens) voor de idee dat drukstijgingen via een eigen mechanisme én bovenop de voor verdeling in aanmerking komende additionele ruimte (\dot{h}) worden afgewenteld. Dit geldt voor alle onderscheiden afwentelingspecificaties, steekproefperioden en al dan niet recenter cijfermateriaal. Voor het incidentele loon zijn de resultaten als volgt. Het ook door het CPB 22) bij exogene korte-termijnramingen van de loonsomstijging per werknemer gehanteerde negatieve verband tussen incidenteel en contractloonsomstijging wordt steeds teruggevonden. Hetzelfde geldt voor het verband tussen afwenteling en incidenteel 23). De drie afwentelingspecificaties laten over de gehele periode (in tabel 4: B) significante bijdragen zien, al is de verklaaringsgraad soms teleurstellend. Ook hier drukken de jaren vijftig hun stempel op de uitkomsten. Laten we ze buiten beschouwing dan verdwijnt elke statistische ondersteuning (niet in de tabel). Voor de jaren vijftig zelf (tot aan 1967) vinden we nogal eens „goede” resultaten (in tabel 4: C).

Beoordeling van de resultaten

Een eerste conclusie stond hierboven al aangegeven: op statistische gronden valt tussen de gebezigde loonvergelijkingen niet of nauwelijks te discrimineren. Aangetoond is dat meer specifieke theorieën de naoorlogse loonvorming kunnen verklaren, maar dat wisten we al. Wat we verder met deze conclusie moeten is, zonder de specifieke gevoeligheid van Vintaf-II-scenario's voor de verschillende loonvergelijkingen te kennen, niet onmiddellijk aan te geven.

Wel kan, en dat is dan een tweede conclusie, het statistische fundament van de macro-afwentelingshypothese zwak worden genoemd. De meting van de afwenteling in de loon-

Tabel 4. Schattingsresultaten van het contractloon en het incidentele loon voor Vintaf-II-en alternatieve afwentelingspecificaties en waarnemingsperioden

Afwentelings-specificatie	Periode	Te verklaren a) \dot{l}_c of \dot{l}_{inc}	\dot{l}_c	$\dot{p}c_{-1/2}$	$\dot{h}_{-1/2}$	$U_{-1/2}$	Afwenteling	Con-stante	\bar{R}^2	DW	
A.	A - 1/4	\dot{l}_c	1951-1974	1,043	1,098	-0,698 b)	-0,047 c)	-0,699 c)	0,704	2,302	
			1950-1975	1,067	0,985	-0,349 e)	-0,127 c)	-0,705 c)	0,662	1,755	
			1953-1973	0,943	0,977	-0,708 c)	-0,090 c)	-0,436 c)	0,656	2,462	
			1950-1975	1,032	0,965	-0,321 c)	-0,038 c)	-0,724 c)	0,650	—	
B.	A - 1/4	\dot{l}_{inc}	1950-1974	-0,514	0,488	0,491	-0,523	0,338	1,990	0,412	1,864
			1951-1974	-0,489	0,488	0,414	-0,526b)	0,288b)	2,256	0,375	1,909
			1950-1975	-0,359	0,297	0,277b)	-0,476b)	0,262	2,510	0,397	1,913
			1953-1973	-0,547	0,479	0,572	-1,079	0,350	2,743	0,479	2,091
1950-1975	-0,379	0,318	0,292b)	-0,537	0,292	2,576	0,367	1,909			
C.	A - 1/4	\dot{l}_{inc}	1951-1961	-0,663	0,719	0,788	-0,502	0,599	0,979 c)	0,834	1,726
			1951-1967	-0,491	0,438	0,385	-0,462 b)	0,378	2,259	0,631	2,202
			1950-1967	-0,376	0,250b)	0,228b)	-0,550 b)	0,286	2,954	0,533	2,488
			1950-1967	-0,391	0,272b)	0,290b)	-0,596 b)	0,311	2,981	0,455	2,367

a) \dot{l}_c = contractloonsomstijging en \dot{l}_{inc} = incidenteel, beide in procentuele veranderingen. Overige symbolen als in de vorige tabellen.
 b) „Zwak” insignificant, $t < 1 < 2$.
 c) „Sterk” insignificant, $t < 1$ (95%).

21) W. Driehuis, op. cit., 1975.

22) CPB, *Centraal Economisch Plan 1978*, Den Haag, 1978, blz. 20 en 124 e.v.

23) CPB, De incidentele loonbeweging in de sector bedrijven, 1978, Handelingen van de Tweede Kamer der Staten-Generaal, zitting 1978-1979, 15 300, hoofdstuk XIII, nr. 33.

vergelijking in het model Vintaf-II lijkt een toevalstreffer. In dit licht komen de uitkomsten van de exercities met het gehele model zoals we die in de tweede paragraaf schetsten op losse schroeven te staan. Weglaten van de afwenteling (coëfficiënt van 0,0) doet het teken van de negatieve „balanced-budget-multipliers” omslaan. Is dit dan het harde empirisch resultaat dat Pen op het oog had toen hij schreef 24) van het „werkelijk nieuwe”, van „een gegeven met loodzware politieke betekenis”, namelijk, „de nieuwe visie impliceert een krachtig pleidooi voor de verlichting van de lasten op de particuliere sector”? Interessant is het ook hier uit een gevoeligheidsanalyse te leren wanneer, bij welke parameterwaarden, de tekens van de „balanced-budget-multipliers” omslaan. Maar de conclusie is al duidelijk: wanneer we met de statistische conventies niet kunnen zeggen of -0,4, -0,0 of +0,478 moet worden ingevuld, dan is voorzichtigheid op zijn plaats. Tenzij we vluchten in de (5%) onwaarschijnlijkheid — we zijn dan moeilijk te overtuigen door de resultaten van econometrisch onderzoek en blijven op ander inzicht vertrouwen. Aanvaarden we in dat geval de 1951/1974-hypothese uit Vintaf-II met een rechtvaardiging in de trant van: dit is het beste dat we hebben, beter zoiets dergelijks dan niets, dan impliceert haar gevoeligheid voor alternatieve tijdsperiodes op z'n minst een kritisch hanteren van de spoorboekjes bij de beleidsvoorbereiding. Ook dat is zo langzamerhand bekend. Dat er geen „afwenteling” is, wordt niet gezegd. Hetgeen hier wordt beweerd, is dat er weinig of geen statistische steun te vinden is voor het afwentelingsmechanisme in het model Vintaf-II 25).

Een derde conclusie is dat op geen enkele manier van afwenteling in het contractloon is gebleken. De centrale stelling achter het pleidooi voor een geleide loonpolitiek wordt door ons onderzoek dan ook niet ondersteund. Integendeel. Wanneer we op de hier gehanteerde manier immers enige toerekening van de afwenteling zouden kunnen maken, dan komt het incidenteel loon veel meer in aanmerking. Daarnaast worden ook de andere ideeën van het CPB 26) omtrent de aard van de determinanten van het incidenteel loon bevestigd: een negatief verband tussen de contractloonsstijging en het incidenteel loon, bescherming tegen inflatie en de invloed van de conjunctuurfase (Phillipscurve-effect). Om een toerekening van de afwenteling aan deelgroepen loontrekkers te kunnen maken, moeten we weten aan welke inkomensgroepen de incidentele loonsstijging ten goede komt. In het *Centraal Economisch Plan 1979* lezen we dat alle inkomensgroepen meedelen, maar het accent lijkt te liggen bij de middengroepen met een inkomen tussen modaal en tweemaal modaal 27).

Terug naar de methodologie

Hoe moeten we de bovenstaande conclusies zien binnen een methodologisch kader dat zegt dat de waarheid niet kan worden bewezen, en dus ook niet het ware van de zo juist geformuleerde conclusies? Wie daarin niettemin kritiek aan het adres van de makers van het Vintafmodel zou lezen, moet bedenken dat dit nooit meer kan zijn dan immanente kritiek. In de inleiding spraken we van „keuzen en beoordelingsmomenten”, ook wij zijn die tijdens ons onderzoek tegengekomen. In de meeste gevallen namen we dezelfde beslissing als de makers van het Vintafmodel. Enkele bewust anders om enig inzicht te krijgen op de robuustheid van de loonvergelijking. De vraag die wij ons stelden was, of het schattingsresultaat gevoelig is voor anders uitgevallen beslissingen. Het scala van potentiële beslissingen kan worden toegemeten aan een viertal fasen die we tijdens het onderzoek doormaken; ze zijn lang niet altijd streng te scheiden:

a. de keuze van een plausibele economische theorie of analytisch kader. Verschillende scholen c.q. onderzoekers kiezen een ander uitgangspunt. Marxisten kiezen op voorhand voor andere feiten en andere theorieën dan

neokeynesianen, neoklassieken of monetaristen. Dat kan en mag allemaal, mits de theorie als nog nader te toetsen hypothese wordt ingevoerd. Het naar plaats en tijd verbijzonderen van de theorie vereist een nadere specificatie en kwantificering van de verschijnselen. Veelal zijn de verschijnselen niet 28) of niet direct waarneembaar. Het zijn de „facts by construction” waartussen naar oorzaak en gevolg wordt gezocht. De richting 29) van de causaliteit is veelal gebaseerd op kennis die door de economie is ingebracht. Welnu, vele keuzemogelijkheden zijn aanwezig: wij kozen in eerste instantie voor de theorie en de begripsvorming waarop de loontheorie in het model Vintaf-II is gebaseerd; tot zover geen verschillen.

- b. het zoeken naar een zo goed mogelijke statistische invulling en vermeerdering van de theorie. Deze arbeid is nauw verbonden met de ruimte die de algemene theorie ons biedt. In een dergelijke, bijvoorbeeld als neoklassiek aangeduide theorie worden de verschijnselen volledig verklaard. D.w.z. de determinanten liggen vast en storingen spelen geen rol. Echter, de empirie zoekt naar de „best fit” en daarbij is een ruime keuze mogelijk uit veronderstellingen ad hoc omtrent de werkelijke relatie 30). We vinden ze o.m. in de aard, het aantal en de empirische specificatie van de determinanten, de lengte van de waarnemingsperiode en de mate van aggregatie. Verder valt te denken aan de functionele vorm, de dynamische structuur en/of de te hanteren regressiemethode. Wij veroorloofden ons vergeleken met het model Vintaf-II op dit punt enige ruimte bij de keuze van de empirische specificatie van de afwenteling, het aggregatieniveau en de lengte en de ligging van waarnemingsperiode;
- c. de besluitvorming over de *aanvaardbaarheid van de „best fit”* (mede) op grond van statistische criteria (conventies) als verklaringsgraad, tekentoets, waarschijnlijkheidsniveau, autocorrelatiecoëfficiënt e.d. Aan de hand hiervan beslissen we ook of een variabele, meer dan eens een potentieel instrument van de economische politiek, wel of niet wordt meegenomen. Soms is statistisch gezien de verklarende bijdrage van zo'n variabele gering, toch blijft zij in de vergelijking 31). Beslissingen daaromtrent kunnen nogal gemakkelijk anders uitvallen en van elkaar

24) M.b.t. de Vintaf-I-specificatie die Pen becommentarieerde, is de gevoeligheid voor alternatieve periodes nog groter dan Vintaf-II. J. Pen, op.cit., 1976, m.n. blz. 74/76.

25) Inmiddels is een poging gedaan om de gevolgen van deze statistische onzekerheden nader te kwantificeren. Daarbij is o.m. gebleken dat het teken van de „balanced-budget-multiplier” al omslaat indien de coëfficiënt voor 1951-1974 (0,471) wordt vervangen door die voor 1953-1974 (0,288)! Dit impliceert dat „balanced-budget”-bezuinigingen volgens Vintaf-II tot meer werkloosheid leiden. Zie A. P. Huijser en P. Kramer, *Lonen en externe evenwicht; simulaties met Vintaf-II*, rapport 7908, De Nederlandsche Bank N.V., augustus 1979.

26) CPB, op.cit., 1978.

27) CPB, *Centraal Economisch Plan 1979*, Den Haag, 1979, blz. 104.

28) Zie bijvoorbeeld de op „niet-observeerbare grootheden in het jaargangenmodel” toegespitste kritiek in: J. Muysken en C. H. van Ardenne, Den Hartog en Tjan's vintage model as a tool for the determination of structural unemployment: some critical remarks, *De Economist*, jg. 124, no. 1/2.

29) B.v.: een belangrijk deel van de empirisch getinte discussie tussen monetaristen en keynesianen spitst zich toe op de vraag of de geldhoeveelheid de nationale productie beïnvloedt: $M \rightarrow Y$, of dat het omgekeerde het geval is: $Y \rightarrow M$. Zie b.v. J. Tobin, Money and income, Post hoc ergo propter hoc? *Quarterly Journal of Economics*, jg. 84, 1970, blz. 302-317, met een antwoord van M. Friedman, blz. 318-327. Of als we dichterbij huis blijven: winst \rightarrow werk, of: werk \rightarrow winst?

30) J.S. Cramer, *Empirical econometrics*, Amsterdam, 1974, blz. 2.

31) R. Bemer en A.J.M. van Miltenburg, *Enkele experimenten met het jaarmodel 1969*, Technische Hogeschool Delft, Vakgroep Economie, Onderzoekverslag no. 1, augustus 1974 en E.J. Bomhoff en J. Ooms, Een Naief-Monetair model voor de Nederlandse economie, *ESB*, 23 juni 1976.

verschillende specifieke theorieën doen ontstaan. Dat kan wisselen van onderzoeker tot onderzoeker;

- d. Meestal is ook een oordeelsvorming over de *stabiliteit van in de specifieke theorie opgenomen gedragsrelaties* noodzakelijk. Bij het voorspellen veronderstellen we bijvoorbeeld dat de structuur van het verleden, zoals vastgelegd in de parameterwaarden, in de nabije toekomst ongewijzigd blijft. Om daar wat zicht op te krijgen kunnen we de regressieanalyses herhalen voor verschillende waarnemingsperiodes. Zoals we zagen is de waarnemingsperiode nogal eens bepalend voor de parameterwaarden. Bij de keuze van de periode worden ook weer statistische overwegingen tegen economisch-theoretische afgewogen. Uit statistisch oogpunt dienen we over een voldoende aantal waarnemingen te beschikken, terwijl zo ver mogelijk teruggaan in de tijd economisch-theoretisch gezien weer niet het beste is als we van te voren op grond van andere informatie op kunnen maken dat de structuur is gewijzigd. Zo heeft de loonvorming in de naoorlogse periode nogal wat veranderingen ondergaan (32): geleid, niet-geleid; gedifferentieerd; toegesneden op de modale werknemer, op sectoren, op het contractloon en incidenteel e.d. Niettemin is de loontheorie in het Vintafmodel op bijna deze gehele periode gebaseerd. A priori lijkt een dergelijke „middeling” niet de beste oplossing. Maar zoals we al aangaven, viel voor de specificatie van Vintaf-II op statistische gronden niet uit te maken welke periode en dus welk schattingsresultaat de voorkeur geniet.

We stellen vast dat de niet keiharde beslisregels ruimte bieden voor verschillende oplossingen i.c. specifieke theorieën. Deze verklaren allemaal het verleden, maar impliceren in de beleidsvoorbereiding verschillende beleidsmogelijkheden. Met name in de als derde onderscheiden fase vindt er een belangrijke afweging plaats tussen het theoretisch a priori en opgedane empirische kennis. Tijdens zo'n „zoekproces” zijn we meestal niet bezig met een experiment dat de als (te toetsen) hypothese ingebrachte a-priori-theorie op de proef stelt. Het is meestal slechts een methode om aan gekwantificeerde informatie te komen. Er wordt niet getoetst maar geschat. Veelal worden die regressieresultaten geselecteerd die passen in het theoretische uitgangspunt. Vreemde resultaten zijn niet geloofwaardig. Anders gezegd, dit is een perverse verificatie van de a-priori-theorie. Deze theorie is daarbij meer het criterium waaraan het empirische resultaat moet voldoen, dan het onderwerp van onderzoek. Het niet gepubliceerde en/of als „niet bevredigend” beoordeelde materiaal heeft soms meer betekenis voor een oordeel over de plausibiliteit van de specifieke theorie dan het uiteindelijk geselecteerde materiaal zelf. Zeker wanneer later blijkt dat bij een dergelijke „verificatie” alleen een het uitgangspunt steunende toevalstreffer wordt verheven tot hoogste wijsheid. Hoe dan ook, het uiteindelijke resultaat wordt gevormd door een aantal beweringen die waarschijnlijk juist zijn. Klant merkt in dit verband terecht op dat „aan de hypothesen die vorm geven aan de theorie . . . hypothesen

(zijn) toegevoegd met betrekking tot de structuur van de waarschijnlijkheidsruimte” (33). Het resultaat is voor een belangrijk deel gebaseerd op het oordeel van de onderzoeker-modelbouwer en het blijkt dat dit oordeel een onmisbaar complement is van iedere theorievorming en afhankelijk van het persoonlijk talent en training.

Ook meer in het algemeen is verificatie niet het criterium waaraan we de eventuele vooruitgang van de wetenschap (= kennisvergaring) kunnen afmeten. Theorieën moeten op de proef worden gesteld, waarbij zij het risico lopen te falen, dat wil zeggen te worden gefalsificeerd. Waarschijnlijkheidsbeweringen kunnen in de empirische wetenschap worden gebruikt bij wijze van falsificeerbare beweringen. „Zij worden falsificeerbaar gemaakt door een methodologische beslissing: de keuze van een waarschijnlijkheidsmodel en van een significantieniveau” (34). Maken we zo'n (harde) regel tot de onze, dan blijft er van de afwentelingshypothese in het model Vintaf-II niets over. Een andere toetsingsmogelijkheid is het achteraf vergelijken van een met de theorie gemaakte voorspelling (gecorrigeerd voor het eventueel fout voorspelde verloop van de exogenen) en de realisatie. Dit levert een definitiever oordeel over de juistheid en de houdbaarheid van de specifieke theorie. Ook dan ontmoeten we het misschien wel meest cruciale probleem in deze tak van wetenschapsbeoefening: de stabiliteit van de parameters. Om hypothesen, in dit geval de specifieke theorie, te kunnen toetsen dienen we een stabiliteitshypothese omtrent de parameters in te voeren. Zo niet, dan kan bij het niet uitkomen van de voorspelling een beroep worden gedaan op „kennelijk gewijzigde parameters”. Een dergelijk beroep is hetzelfde als de erkenning dat we eigenlijk niets weten: de theorie is goed of niet, want de structuur is veranderd of niet.

Als we Butter moeten geloven, dan hebben we een geheel andere vorm van economiebeoefening nodig en is ook het hiervoor gestelde allemaal maar schijnproblematiek als hij spreekt van „de primitieve onderbouw (waarop) imposante gevels (zijn) opgetrokken van geraffineerde wiskunde, die de zwakte van onze theorieën maskeren en door hun onderlinge consistentie de aandacht afleiden van hun afstand tot de waarneembare werkelijkheid” (35). Aan welke constatering hij (relativerend?) toevoegt: „het lijkt ook te dol om waar te zijn”. Ons in ieder geval wel, want zonder alle bestaande theorievorming over boord te hoeven zetten, is het toch zo dat alleen al de strikte hantering van de eerder gereleveerde regel die zegt toets- en falsificeerbare theorieën te ontwikkelen en waarderingsoordelen te expliciteren, de nadruk legt op een juiste(re) koppeling tussen theorie en werkelijkheid. A-priori inzicht kunnen we op de proef stellen c.q. ontmaskeren. Maar

32) W. Driehuis, op.cit., 1975. W. Albeda en C. de Galan, op.cit., 1970, hoofdstuk 5.

33) J.J. Klant, op.cit., 1972, blz. 35/36.

34) J.J. Klant, op.cit., blz. 178. Zie ook P.J. Harrison and C.F. Stevens, Bayesian forecasting, *Journal of the Royal Statistical Society*, Series B, vol. 38, 1976, blz. 205-247.

35) A.J. Butter, op.cit., 1977, blz. 915.

Met ESB een beter economisch-politiek inzicht

al zouden we denken dat we een gelijkwaardige of zelfs betere verklaring hebben gevonden, dan is het nog oppassen geblazen. Twee Amerikaanse onderzoekers die een reeks beleidsmodellen naast elkaar zetten, verzuchtten dat „even perfect agreement could not be regarded as the definitive word – the models could (all) agree very well but be very wrong. Life is very hard” 36).

Ook onze schattingen van de loonvorming liggen in de sfeer van hypothesevorming – de specifieke theorie wordt geschat – en pretenderen dus niet alles te zeggen over het waarheidsgehalte: er wordt niet getoetst. Toch lijkt het wel alsof de ene hypothese plausibeler is dan de andere. Of zoals F.H. Knight, de kampioen van de onzekerheid, aangeeft: „there are no „answers”, but some answers are better than others”. Wat betreft de onderhavige afwentelingsproblematiek is voor ons het beste antwoord van tweeën één, of er is helemaal geen afwenteling in de zin van het model Vintaf-II,

of er is wel afwenteling (voor wie er in geloof) maar dan zit zij in het incidentele loon van de jaren vijftig 37).

P. Kramer

36) A. S. Blinder en R. M. Solow, *Analytical foundations of fiscal policy*, The Economics of public finance (Brookings), 1974, blz. 3-115, m.n. blz. 10.

37) Karl Popper merkt dan bestraffend op: „thus I may be utterly convinced of the truth of a statement: certain of the evidence of my perception, overwhelmed by the intensity of my experience: every doubt may seem to me absurd. But does this afford the slightest reason for science to accept my statement? Can any statement be justified by the fact that KRP is utterly convinced of its truth? The answer is „No”; any other answer would be incompatible with the idea of scientific objectivity”. gebruikt als motto in J.A.H. Maks en J. Muysken, Development and testing of a dynamic demand theory, *De Economist*, jg. 125, nr. 2, 1977, blz. 174.

Amsterdam vraagt

voor de **DIENST DER PUBLIEKE WERKEN**

bij Stadsontwikkeling (Stedebouwkundige Structuurzaken, vakgroep economisch onderzoek en planning) een

sociaal-econoom

vac.nr. 99417

■ **TAAK** zelfstandig en in teamverband verrichten van onderzoek ten behoeve van de ruimtelijke inrichting van Amsterdam en omgeving, zoals: bestuderen van de gevolgen van de macro-economische ontwikkelingen voor de stedelijke economie; beoordelen van stedebouwkundige plannen op hun maatschappelijke kosten en baten

en de evaluatie en toetsing van het (financiële) instrumentarium ten behoeve van stedebouwkundige plannen.

■ **VEREIST** universitaire of gelijkwaardige opleiding in een der sociale wetenschappen, bij voorkeur economie.

Kennis op het gebied van de regionale

en stedelijke economie strekt tot aanbeveling. Ervaring gewenst.

■ **SALARIS** afhankelijk van leeftijd en ervaring, maximaal f 5211,- bruto per maand.

■ **INLICHTINGEN** bij drs. A. W. H. G. Vloemans, telefoon (020) 596.1359.

voor de **SECRETARIE** (Stadhuis)

bij de afdeling Economische Zaken/Havenaangelegenheden (Bureau Economisch Onderzoek) een

economisch medewerker

vac.nr. A 1317

De afdeling is belast met de uitvoering van economisch onderzoek en het opstellen van adviezen ten behoeve van de wethouder voor de Economische Zaken.

■ **TAAK** uitvoeren van onderzoek naar de algemene economische ontwikkeling in de regio; analyseren van de ontwikkeling in diverse sectoren, zoals het toerisme, het midden- en kleinbedrijf en de kantoren; opstellen

van nota's en adviezen over het bovenstaande ten behoeve van het economisch beleid.

■ **VEREIST** universitaire of daarmee gelijk te stellen opleiding. Ervaring met c.q. kennis van onderzoek strekt tot

aanbeveling.

■ **SALARIS** afhankelijk van leeftijd en ervaring, maximaal f 4446,- bruto per maand.

■ **INLICHTINGEN** bij drs. G. E. Versterre, telefoon (020) 552.2930.

Zowel mannelijke als vrouwelijke kandidaten kunnen naar deze functies solliciteren. Het gemeentelijk beleid is gericht op gelijke kansen voor vrouwen en mannen. Vakantiewitkering 8 procent, de rechtspositieregeling van de gemeente Amsterdam is van toepassing. Een psychologisch onderzoek zal deel uitmaken van de selectieprocedure. Schriftelijke sollicitaties binnen 14 dagen te richten aan de Afdeling Personeelszaken, Oudezijds Voorburgwal 274, 1012 GL Amsterdam, onder vermelding van het genoemde vacaturenummer.

gemeente
amsterdam

Twee procent: reken maar!

IR. F. G. VAN HERWAARDEN*
MR. C. A. DE KAM**

De ontbrekende rekenliniaal

In het politiek-economische steekspel staat dit najaar handhaving van de koopkracht van werknemers tot en met het modale inkomensniveau (in 1979: f. 31.500) centraal. In de *Macro Economische Verkenning 1980* is onze volksvertegenwoordigers voorgerekend, dat die doelstelling kan worden gerealiseerd bij een geschoonde prijscompensatie en onder veronderstelling van een initiële loonsverbetering met 0,5% per 1 januari a.s. Vorige week bleek dat de vakbeweging door de exercities in de *MEV* niet is overtuigd. De FNV acht een initiële loonsverhoging met 2% nodig om volgend jaar de koopkracht tot „modaal” te handhaven. Het CNV meent dat 1% daarvoor voldoende is.

Een verklaring voor dit markante verschil is wellicht dat blijkens een bericht in *de Volkskrant* van 13 november jl. de looneis van de FNV „niet met de rekenliniaal tot stand is gekomen”. Wij hanteren hierna wèl de rekenliniaal, hoewel wij alle begrip hebben voor het geringe enthousiasme dat het gemillimeter achter de komma vermag op te roepen bij de (modale) werknemers waarom het uiteindelijk allemaal is begonnen 1).

Terzijde merken wij op, dat een betreurenswaardig neveneffect van het voortdurend hameren op het aambeeld van de koopkrachthandhaving kan zijn, dat velen in ons land denken dat ze er de afgelopen jaren steeds op achteruit zijn gegaan. Niets is minder waar. Ook dreigen Nederlandse werknemers daardoor uit het oog te verliezen hoe gunstig hun inkomenspositie afsteekt tegen die van hun collega's in omliggende landen, zij het dat tot hun inkomen dan mede het genot van collectieve voorzieningen moet worden gerekend. Dat de bijtelling wegens collectieve lusten in de hitte van de sociaal-economische strijd wel eens wordt vergeten, is in ieder geval niet de schuld van een eenvoudige econoom uit Overveen.

De looneis bemillimeterd

Met behulp van een rekenschema („standaardmodel”) berekenen wij de verandering in het vrij besteedbaar inkomen van werknemers in de marktsector in 1980, ten opzichte van 1979 2), ten gevolge van een hierna te preciseren bruto-loonstijging. De bruto-loonstijging bestaat in beginsel uit 3 onderdelen, nl. een incidentele component (b.v. kwalitatieve verbetering van het arbeidsplaatsenbestand), de prijscompensatie en een initiële component (contractloonstijging). We veronderstellen, dat werknemers volgend jaar geen incidentele loonsverbetering hebben. Onze sommen zijn dus „exclusief incidenteel”. De prijscompensatie 1980 is opgebouwd uit: overloop 1979 ad 1,1% (i.v.m. aftopping in 1979 voor 2 × modaal

1% en voor 4 × modaal 0,6%), 2,6% per 1 januari 1980 en 2,5% per 1 juli 1980 (effect op jaarbasis 1¼%). In 1980 is geen aftopping verondersteld. Verder hanteren wij voor 1980 de volgende veronderstellingen:

- tarief van de inkomstenbelasting volgens kabinetsvoorstel;
- premiepercentages en premimaxima conform thans bekende kabinetsvoornemens 3);
- kinderbijslag in 1980 voor 2 kinderen: f. 2.729.

Uitgaande van deze veronderstellingen, bezien we drie alternatieven:

1. initieel 0,5% conform kabinetsplan;
2. initieel 1%, volgens eis CNV;
3. initieel 2%, volgens eis FNV.

In tabel 1 presenteren wij voor vijf bruto-inkomensniveaus die het CPB pleegt te onderscheiden, de verandering daarin van 1979 op 1980, uitgaande van geen incidenteel, de eerder omschreven prijscompensatie en de onderscheiden initiële verbeteringen.

Tabel 1. Bruto-loonniveaus in 1979 en in 1980 bij 3 alternatieven voor initiële loonsverhoging per 1 januari 1980

	Bruto loon 1979 a)	Prijscompensatie b) plus initieel			Bruto loon 1980 a) bij ieder alternatief voor initieel		
		0,5%	1%	2%	0,5%	1%	2%
Minimum	22.736	5,5 c)	5,5 c)	5,5 c)	23.986	23.986	23.986
1,05 × minimum ...	23.873	5,4	5,9	6,9	25.162	25.281	25.520
Modaal	31.500	5,4	5,9	6,9	33.201	33.359	33.673
2 × modaal	63.000	5,3	5,8	6,8	66.339	66.654	67.284
4 × modaal	126.000	4,9	5,4	6,4	132.174	132.804	134.064

a) Exclusief kinderbijslag voor 2 kinderen; in 1979: f. 2.527 en in 1980: f. 2.729.

b) De percentages voor de prijscompensatie zijn in tekst toegelicht.

c) Voor het minimumloon geldt een wettelijk voorgeschreven verhoging.

* Verbonden aan de vakgroep Economische Vakken van de Rijksuniversiteit te Leiden.

** Verbonden aan de vakgroep Belastingrechtelijke Vakken van de Rijksuniversiteit te Leiden.

1. P. H. Admiraal, Ouderwets gedrag?, *ESB*, 7 november 1979, blz. 1155.

2) Zie F. G. van Herwaarden, C. A. de Kam, V. Halberstadt, Publieke heffingen in 1973: een theoretische drukberekening met feitelijke gegevens, *ESB*, 6 september 1978, blz. 895-906. Dit standaardmodel lijkt sterk op het door het Centraal Planbureau gehanteerde rekenschema. Het model geldt voor gehuwde werknemers, werkzaam in de marktsector, met 2 kinderen jonger dan 16 jaar en gaat uit van bruto-loonniveaus. In het model wordt rekening gehouden met een pensioenpremie van 2,25%, resp. 2,35%, zonder franchise. Daarnaast met: WAO-, WW- en ZW-premie van 7,53%, resp. 8,75% en WAO-franchise van f. 11.745 resp. f. 14.877; AOW/AWW-premie van 11,9% resp. 11,5%; ZFW-premie van 4,05% resp. 4,1% en fiscale verwervingskosten volgens 4%-regeling en met het fiscale reiskostenforfait, alles voor 1979, respectievelijk 1980.

3) *Macro Economische Verkenning 1980*, blz. 72.

Tabel 2. Netto-loonniveaus in 1979 en in 1980 bij 3 alternatieven voor initiële loonsverhoging per 1 januari 1980

	Netto loon 1979	Netto loon 1980 bij initieel van resp.:			Nominale guldenmutatie			Mutatie in reël a) netto loon 1980 t.o.v. 1979		
		0,5%	1%	2%	0,5%	1%	2%	0,5%	1%	2%
Minimum	18.850	19.815	19.815	19.815	+ 965	+ 965	+ 965	+ 0,9	+ 0,9	+ 0,9
1,05 × minimum	19.190	20.438	20.501	20.627	+ 1.248	+ 1.311	+ 1.437	+ 0,8	+ 1,1	+ 1,7
Modaal	23.192	24.566	24.642	24.793	+ 1.374	+ 1.450	+ 1.601	+ 0,3	+ 0,6	+ 1,2
2 × modaal	39.197	41.042	41.196	41.503	+ 1.845	+ 1.999	+ 2.306	- 1,1	- 0,7	0,0
4 × modaal	63.069	- 65.764	65.967	66.373	+ 2.695	+ 2.898	+ 3.304	- 1,5	- 1,2	- 0,6

a) Bij de berekening is uitgegaan van een prijsstijging van 1979 op 1980 met 5,65% t/m modaal en met 5,85% voor hoger dan modaal, conform CPB.

In tabel 2 geven wij de bijbehorende vrij besteedbare inkomensniveaus in 1979 en in 1980, bij de drie alternatieven. Verder geeft de tabel in procenten de mutatie in het reël besteedbaar inkomen, en de nominale mutatie in gulden (van 1979). Daarbij is 5,65% prijsstijging in 1980 verondersteld tot en met het modale niveau, en 5,85% bij twee en vier maal modaal 4).

Meetkundige resultaten

Wij vatten de resultaten samen in tabel 3. Ter vergelijking geven wij daar ook de procentuele mutaties uit de MEV. Tabel 3 toont aan, dat onze resultaten voor de kabinetvariant sporen met de in de MEV en Miljoenennota gepubliceerde cijfers 5). Dat zit dus wel goed. We zien, dat bij inwilliging van de FNV-eis (+ 2% initieel) de modale werknemer in 1980 een netto-loonsverbetering van 1,2% realiseert.

Interessant is verder om te zien dat de FNV-eis ertoe leidt, dat de modale werknemer er „schoon” meer op vooruit gaat (+ 1,2%) dan de minimumloner (+ 0,9%), tenzij wij aannemen dat ook de minimumlonen in de optiek van de FNV extra moeten worden verhoogd (met alle gevolgen van dien voor de daaraan netto gekoppelde sociale minima en voor het budget van de publieke sector).

Een ander interessant gevolg van de FNV-eis is, dat het draaipunt voor de koopkrachthandhaving opschuift van het modale naar het twee maal modale inkomensniveau.

Tabel 3. Procentuele mutaties in reël nettoloon van 1979 op 1980

	MEV 1980 a)	Standaardmodel met initieel van:		
		0,5%	1%	2%
Minimum	+ 1,0	+ 0,9	+ 0,9	+ 0,9
1,05 × minimum	+ 0,5 à 1,0	+ 0,8	+ 1,1	+ 1,7
Modaal	0	+ 0,3	+ 0,6	+ 1,2
2 × modaal	- 1,0	- 1,1	- 0,7	0
4 × modaal	- 1,5	- 1,5	- 1,2	- 0,6

a) Macro Economische Verkenning 1980, blz. 76 en Miljoenennota 1980, blz. 26.

Essentieel is onze veronderstelling, dat de prijzen volgend jaar met 5,65% (5,85%) stijgen. Dit cijfer is gekozen in navolging van het Planbureau. In dit cijfer is het effect van duurder aardgas en verhoging van accijnzen verwerkt. Inmiddels heeft het kabinet aangekondigd de aardgasprijsverhoging te zullen faseren. De gevolgen van de invoering van eigen bijdragen en van verhoging van gemeentelijke tarieven en belastingen en van milieuhellingen zijn niet in de geraamde prijsstijging met 5,65% (5,85%) begrepen. Onder meer daardoor rust de door het kabinet gepretendeerde handhaving van de koopkracht tot modale loontrekkers op dun ijs. Het kabinet heeft dat deels aan zich zelf te wijten door een dekkingsplan

voor 1980 aan te bieden waarin een zwaar accent is gelegd op de kostprijsverhogende belastingen.

Enkele macro-economische effecten

Bepaalde voor signalen uit de samenleving ontvanke-lijke kamerleden zagen de bui in september jl. kennelijk al hangen. Zij informeerden bij gelegenheid van de voorbereiding van de algemene politieke en financiële beschouwingen naar een aantal gevolgen van een 1% hogere loonstijging dan door het kabinet verondersteld.

Uit de gepubliceerde antwoorden van de regering valt onder andere het volgende te destilleren 6). Bij inwilliging van de FNV-eis zal de loonsom voor het Nederlandse bedrijfsleven volgend jaar met f. 2,1 mrd. extra stijgen. Anderhalf procent meer loonstijging dan geraamd zal in 1983 een extra werkloosheid van 30.000 personen veroorzaken, althans dat voorspelt een VINTAF-versie. Gezien de soms gerechtvaardigde kritiek die op dit model is geleverd, achten sommigen het kennelijk geoorloofd om alle daarmee verbonden resultaten over het hoofd te zien. Dit lijkt ons een onvergeeflijke lichtzinnigheid. Het financieringstekort van de publieke sector zal ten gevolge van anderhalf procent meer loonstijging in 1980 tegen 1983 0,6% van het nationaal inkomen hoger liggen dan thans door het kabinet wordt voorzien (!).

Ten slotte

Gedurende de afgelopen jaren zijn de particuliere (loon)inkomens in ons land nagenoeg voortdurend sterker gestegen dan naar de opvatting van 2 achtereenvolgende kabinetten gezien de macro-economische „ruimte” wenselijk was. Het betreft hier de loonbeweging inclusief incidenteel. Andere loonkostenverhogende maatregelen, met name de VUT, zijn dan nog buiten beschouwing gelaten. Het is daarom goed de door velen aangehangen „matigingsmythe” nog eens nadrukkelijk aan de kaak te stellen. Er is in Nederland niet werkelijk gematigd, tot nu toe.

Volgend jaar krimpt de „ruimte” verder (reële groei van het nationaal inkomen: 2%) en stijgt het beslag van de collectieve lasten globaal met 1%-punt van het nationaal inkomen. En dan komt boontje om zijn loontje. Er is dus werk aan de winkel voor die ministerploeg die uitpuilt van de kerels met pit. *Dixit* Van Agt, of *exit*?

F. G. van Herwaarden
C. A. de Kam

4). Eveneens in navolging van het Centraal Planbureau. Het verschil vloeit voort uit de prijsstijging voor medische consumptie, welke voor werknemers tot en met modaal is begrepen in de mutatie Ziekentoeslagpremie.

5). Macro Economische Verkenning 1980, blz. 76 en Miljoenennota 1980, blz. 26.

6). Antwoorden n.a.v. de Miljoenennota 1980, kamerstukken 15 800, nr. 3, antwoord 24, 114 en 200.

Inkomensherverdeling door belastingen en sociale verzekeringen

DRS. J.G. ODINK*

Dit najaar publiceert het CBS voor het eerst een statistiek van de verdeling van de gevormde inkomens, betrekking hebbende op het jaar 1975. De mate waarin herverdeling van primaire naar secundaire inkomens plaatsvindt, is op basis van dit materiaal beter te bepalen dan voorheen. Aan de hand van verschillende ongelijkheidsmaatstaven wordt in dit artikel onderzocht in welke mate belastingen en sociale verzekeringen inkomensherverdelend werken. Tevens wordt de invloed van aftrekposten in beschouwing genomen.

Inleiding

De meningen over de mate waarin belastingen, dan wel belastingen en sociale verzekeringen gezamenlijk, in Nederland inkomensherverdelend werken, lopen sterk uiteen. Enerzijds wijst een aantal auteurs¹⁾ op een nivellering door belastingen van meer dan 30% (gemeten op basis van de coëfficiënt van Theil), anderzijds draagt volgens De Kam²⁾ „iedereen in Nederland eenzelfde gedeelte van zijn inkomen aan de fiscus af“.

Een aantal problemen doet zich bij de bepaling van het herverdelende effect van belastingen en/of sociale verzekeringen voor. Ten eerste voldoen de cijfers niet aan alle eisen die men daaraan zou willen stellen. De waargenomen inkomens zijn te laag als gevolg van belastingontduiking, belastingontwijking en/of tal van aftrekposten. Ook stemmen de inkomensbegrippen, op basis waarvan het CBS de inkomensverdeling publiceert, niet altijd overeen met die welke nodig zijn om de herverdeling te kwantificeren.

Ten tweede is het in feite onmogelijk het volledige effect van het belasting- (en/of sociale-verzekerings-)stelsel in Nederland te bepalen³⁾. Het belastingstelsel is namelijk van invloed op de prijsvorming en de daaruit resulterende inkomensverdeling. Deze invloed op de prijsvorming blijft noodgedwongen buiten beschouwing. De analyse blijft derhalve beperkt tot de „statutaire neerslag“⁴⁾ van belastingen en sociale verzekeringen. Bij de bepaling van de (statutaire) invloed van belastingen wordt bijvoorbeeld de inkomensverdeling voor belasting vergeleken met die na belasting, terwijl de vraag hoe beide inkomensverdelingen er onder een ander belastingregime zouden hebben uitgezien, buiten beschouwing blijft. Met name blijft de afwenteling buiten beschouwing.

Ten derde doet de vraag zich voor hoe de (statutaire) effecten weergegeven kunnen worden. Geschiedt dit op basis van relatieve of absolute inkomensverschillen, voor denkbeeldige of feitelijke inkomensstrekkers, voor alle sociaal-economische categorieën of slechts binnen één categorie? Welke

ongelijkheidsmaatstaven worden gehanteerd en op basis van welke (klasse)indeling zijn deze berekend?

In de volgende paragrafen wordt eerst ingegaan op onvolkomenheden in het cijfermateriaal en op de vraag hoe de effecten kunnen worden gekwantificeerd. Vervolgens komen aan de orde de inkomensnivellering door belastingen, de nivellering door belastingen en andere overdrachten en ten slotte de invloed van een aantal aftrekposten.

Onvolkomenheden in het cijfermateriaal

Aangezien het CBS de inkomensstatistieken samenstelt op basis van gegevens die worden verstrekt door de administraties van de loon- en inkomstenbelasting, hangt de afbakening van de inkomensbegrippen nauw samen met de beperkingen die deze belastinggegevens opleggen.

Het totaalinkomen, het centrale inkomensbegrip in de CBS-statistieken, wijkt voornamelijk af van het belastbare inkomen door een aantal posten buiten beschouwing te laten die (grotendeels) niet samenhangen met de inkomensverwerking in het beschouwde jaar. Enerzijds is een aantal aftrekposten (giften, buitengewone lasten, onverrekenbare verliezen, zelfstandigenaftrek en oudedagsreserve) niet in mindering gebracht, terwijl anderzijds het eenmalige inkomen niet is meegerekend. Voorts is het inkomen van de gehuwde vrouw bij dat van haar echtgenoot opgeteld om vergelijking met de gegevens voor 1973 niet al te zeer te bemoeilijken. Het totaalinkomen omvat het inkomen uit „alle“ bronnen, d.w.z. zowel primair inkomen uit arbeid, uit eigen bedrijf (winst uit onderneming) en uit vermogen, als secundair inkomen (pensioen, sociale-verzekeringsuitkeringen enz.) en ten dele ook tertiair inkomen (zoals huursubsidies).

Het totaalinkomen valt dus niet samen met het primaire

* De auteur is lid van de vakgroep Micro-economie van de Universiteit van Amsterdam. Hij dankt Prof. Dr. J. S. Cramer, Drs. M. H. Kolk en Drs. J. S. Schoorl voor hun commentaar op een voorlopige versie van dit artikel.

1) J. Pen en J. Tinbergen, *Naar een rechtvaardiger inkomensverdeling*, Amsterdam, 1977, blz. 55, komen tot 30% in 1950 en tot 33% in 1962; J.G. Odink, *De nieuwste ontwikkelingen in de Nederlandse personele inkomensverdeling*, *ESB*, 5 april 1978, blz. 320-325, komt tot 36% in 1973.

2) Flip de Kam, *Betalen is voor de dommen*, Amsterdam, 1977, omslag.

3) Het zal de lezer duidelijk zijn, dat niet te overzien is welke de consequenties zouden zijn van het volledig achterwege laten van inkomensoverdrachten aan inactieven. Meer dan een miljoen inkomensstrekkers zouden in dat geval geheel van inkomsten verstoken blijven. Met behulp van een algemeen-evenwichtsmodel zijn wel marginale effecten te bepalen. Voor Nederland is een dergelijke methode toegepast door W.J. Keller, *Tax incidence: a general equilibrium approach*, proefschrift, 1979.

4) De term wordt door het Sociaal en Cultureel Planbureau, *Profijt van de overheid*, 's-Gravenhage, 1977, blz. 137/138, in analoge zin gehanteerd m.b.t. de overheidsuitgaven.

inkomen, te meer daar tal van aftrekposten (zoals premies voor sociale verzekeringen en voor pensioenen) in mindering zijn gebracht. Het CBS geeft in afzonderlijke tabellen de inkomensbestanddelen per klasse van het totaalinkomen 5). Men kan allerlei inkomensbegrippen bedenken door één of meer bestanddelen (die zowel positief als negatief kunnen zijn) niet mee te tellen. Het is evenwel niet mogelijk de bijbehorende inkomensverdeling uit deze tabellen af te leiden, aangezien niet bekend is in welke mate de verschillende posten cumuleren.

Omdat het grondmateriaal geheim is, moeten buitenstaanders het doen met de verdelingen die het CBS publiceert. Voor 1973 waren dat de verdelingen van de totaalinkomens, de totaalinkomens na aftrek van belasting, de besteedbare inkomens en de kerninkomens 6). Voor 1975 is voor het eerst de verdeling van de *gevormde inkomens* hieraan toegevoegd 7). Dit is een belangrijke verbetering, ook al zijn de cijfers niet volmaakt.

Kwantificering van de effecten

Elders 8) zijn wij ingegaan op de theoretische uitwerking van het schijventarief van de Nederlandse inkomstenbelasting (wel en niet in combinatie met sociale-verzekeringpremies) op de belastbare som, op het belastbare inkomen, op het premieplichtige inkomen en op het bruto loon. Globaal is daarbij de inkomensherverdelende werking van het tarief aangegeven.

Het bezwaar van een dergelijke analyse is dat zij zeer specifiek en zuiver theoretisch is. Halberstadt, De Kam en De Vries gaan voor een aantal inkomensniveaus voor werknemers de uitwerking na van een aantal heffingen, waarbij zij uitgaan van een beperkt aantal aftrekposten. De (gefingeerde) hoogte van deze aftrekposten stemt evenwel geenszins met de werkelijke cijfers overeen 9). Voor de analyse van de feitelijke herverdeling verdient het cijfermateriaal van het CBS dan ook de voorkeur.

De vraag of bij belastingheffing naar relatieve dan wel naar absolute inkomensverschillen moet worden gekeken is in de literatuur eenduidig ten gunste van de relatieve inkomensverschillen beantwoord. Op basis van absolute inkomensverschillen werkt namelijk een proportioneel belastingtarief (dat relatieve verschillen niet beïnvloedt) nivellerend.

Voor de kwantificering van de inkomensongelijkheid van een bepaalde inkomensverdeling op basis van relatieve verschillen staan vele ongelijkheidsmaatstaven ter beschikking. Zo worden veelvuldig verhoudingsgetallen gebruikt die zijn gebaseerd op één of andere kwantielindeling, zoals het inkomen van de hoogste 20% inkomensstrekkers gedeeld door dat van de laagste 20%. Op basis van een decielindeling kan men vele verhoudingsgetallen onderscheiden. De keuze van een specifiek verhoudingsgetal is arbitrair. Een aantal auteurs gebruikt dan ook verschillende van deze maatstaven naast elkaar 10).

Wij geven de voorkeur aan maatstaven waarbij gebruik gemaakt wordt van het gehele statistische materiaal. Als zodanig vallen onder meer te noemen: de variatiecoëfficiënt, de standaarddeviatie van de logaritmen, de coëfficiënt van Gini en de coëfficiënt van Theil. In de Nederlandse literatuur is thans een voorkeur waar te nemen voor de Theilcoëfficiënt 11). De ontbindbaarheid van deze coëfficiënt heeft grote voordelen voor de analyse. Bovendien heeft Mustert 12) bewezen dat alleen deze coëfficiënt voldoet aan een aantal criteria die hij heeft afgeleid uit de in Nederland geldende voorkeuren ten aanzien van inkomensherverdeling (op basis van een enquête in 1976). Aan de andere coëfficiënten wordt eveneens aandacht geschonken, aangezien een analyse uitsluitend op basis van één coëfficiënt een te eenzijdig beeld zou kunnen geven. De gevoeligheid van de standaarddeviatie van de logaritmen voor zeer lage inkomens bleek zo groot te zijn dat wij de uitkomsten voor deze coëfficiënt niet vermelden wegens de hoge mate van onbetrouwbaarheid 13).

Champernowne 14) heeft aangetoond dat diverse maatstaven in verschillende mate gevoelig zijn voor ontwikkelingen tussen relatief hoge, dan wel tussen relatief lage, dan wel tussen middeninkomens onderling. Alle maatstaven zijn gevoelig voor inkomensverschuivingen van hoog naar laag. De Theilcoëfficiënt en de variatiecoëfficiënt zijn in het bijzonder gevoelig voor ontwikkelingen tussen hoge inkomens onderling, de Ginicoëfficiënt voor de ontwikkeling tussen de middeninkomens onderling, de standaarddeviatie van de logaritmen voor de ontwikkeling tussen de lage inkomens onderling. De vier ongelijkheidsmaatstaven zijn alle gevoelig voor de verdeling van inkomens naar inkomensklassen. Bij vergelijkingen tussen verschillende populaties (waarnemingen tussen geografische gebieden, waarnemingen op verschillende tijdstippen) verdient het op die grond de voorkeur de maatstaven te berekenen aan de hand van een uniforme kwantielindeling. Bij vergelijking van verdelingen van verschillende inkomensbegrippen voor steeds dezelfde populatie zou het gebruik van de basisgegevens ideaal zijn. Elke indeling (in klassen of kwantielen) verwaarloost de ongelijkheid binnen de klassen. Theil 15) geeft aan hoe te berekenen is in welke mate er sprake is van een onderschatting van zijn coëfficiënt. Bij de klasse-indeling van het CBS is slechts sprake van een zeer geringe fout (maximaal ca. 3% in 1967), terwijl de fout op basis van een decielindeling veel groter is 16). Onze berekeningen zijn daarom gebaseerd op de klasse-indeling van het CBS 17).

5) CBS, *Inkomensverdeling 1973 en vermogensverdeling 1974*, deel II, Inkomensbestanddelen, 's-Gravenhage, 1978.

6) CBS, *Inkomensverdeling 1973 en vermogensverdeling 1974*, deel I, Inkomens- en vermogensklassen, 's-Gravenhage, 1978.

7) De gegevens over 1975 zijn ontleend aan het *Statistisch Bulletin*, 13 oktober 1978, met uitzondering van de frequentieverdeling van de totaalinkomens die ontleend is aan de nog niet in druk verschenen *Statistiek van de inkomensverdeling 1975 en vermogensverdeling 1976*.

8) J.G. Odink, Het schijventarief van de Nederlandse inkomstenbelasting als stelsel van lineaire engelcurven, *Maandschrift Economie*, jg. 42, 1977, blz. 112-138.

9) V. Halberstadt, C. A. de Kam en T. de Vries, Belastingpolitiek en inkomensverdeling, in: *Verslag van het congres ter ere van Prof. Mr. H. J. Hofstra*, Deventer, 1976, blz. 44-51. In hun voorbeeld heeft de modale inkomensstrekker met een totaalinkomen van f. 20.924 geen renteaftrek, terwijl een werknemer met een totaalinkomen van f. 66.041 f. 15.940 rente zou aftrekken (24,1% van f. 66.041). In 1973 bedroeg de renteaftrek voor de modale klasse van werknemers (f. 16.000-f. 18.000 per jaar) gemiddeld 1,7% van het totaalinkomen, voor de klassen f. 50.000-f. 60.000 en f. 100.000-f. 125.000 bedroeg de aftrek gemiddeld 4,2% respectievelijk 3,0% van het totaalinkomen. Zie CBS, op cit., 1978, deel II, tabel 1.3.

10) Zie onder meer J. P. de Kleijn, De personele inkomensverdeling 1975, deel I; de ontwikkeling van de personele inkomens, 1970-1973-1975, CBS, *Sociale Maandstatistiek 1979*, blz. 299-315; A.I.V. Massizzo, *De personele inkomensverdeling 1952-1967*, CPB, Monografie no. 19, 's-Gravenhage, 1975; J. Weitenberg, *Inkomensverdelingspolitiek: mogelijkheden en grenzen*, referaat gehouden op het Symposium Tertiaire inkomensverdeling, 1979.

11) Zie onder meer CBS, *Een analyse van de ongelijkheid van de personele inkomens in 1967*, Statistische en Econometrische Onderzoeken no. 13, 's-Gravenhage, 1972; M.P. van der Hoek, Leefstijl en inkomen; een vergelijking tussen 1950 en 1970, *Maandschrift Economie*, jg. 42, 1978, blz. 475-488; De Kleijn, op cit.; Odink, 1978, op cit.; Weitenberg, op cit.

12) G. R. Mustert, Meten met maten(n), *ESB*, 6/13 april 1977, blz. 331-335.

13) De standaarddeviatie van de logaritmen van de gevormde inkomens bedraagt 9,1, respectievelijk 3,9 als de negatieve en nulinkomens op f. 1 in totaal dan wel op f. 1 per inkomensstrekker worden gesteld. De Theilcoëfficiënt daarentegen is hiervoor pas in de vierde decimaal gevoelig.

14) D. G. Champernowne, A comparison of measures of inequality of income distribution, *Economic Journal*, jg. 84, 1974, blz. 787-816.

15) Theil, *Economics and information theory*, Amsterdam, 1967, appendix C bij hfst. 4.

16) Zie CBS, op cit., 1972, blz. 58 voor 1967. In 1973 ligt de Theilcoëfficiënt van de totaalinkomens op basis van de indeling in decielen 17% lager dan die op basis van de indeling in klassen van het CBS.

17) Aangezien logaritmen in een aantal formules voorkomen, hebben wij de negatieve en nulinkomens gezamenlijk meegeteld voor f. 1.000. De door ons vermelde cijfers zijn steeds afrondingen. Bij de berekeningen is met meer decimalen gewerkt.

De cijfers die wij gebruiken betreffen frequentieverdelingen van de volledige jaarinkomens, gezamenlijk alsmede de totalen, van de vijf sociaal-economische categorieën (zelfstandigen, directeuren nv/bv, werknemers, gepensioneerden, personen zonder beroep). De overige inkomens (bijzondere groepen) 18) blijven buiten beschouwing. De onvolledige jaarinkomens (schoolverlaters, overledenen, emigranten enz.) zijn in 1975 zodanig herleid dat ze (anders dan in 1973) onder de volledige jaarinkomens konden worden opgenomen. Personen met uitsluitend AOW zijn in 1975 voor het eerst opgenomen.

Inkomensnivellering door belastingen

De inkomensherverdelende werking van belastingen is te bepalen door de verdelingen van de totaalinkomens en van de totaalinkomens na aftrek van belasting met elkaar te confronteren. Het verschil tussen beide inkomensbegrippen is gelegen in de betaalde loon- en inkomstenbelasting 19).

Tabel 1. Inkomensherverdeling door belastingen, Theilcoëfficiënt voor de volledige jaarinkomens in 1975

	1. Totale ongelijkheid	2. Tussengroeps-ongelijkheid	2 in % van 1
a. Totaalinkomen	0,203	0,039	19
b. Totaalinkomen na aftrek van belasting	0,130	0,023	18
a-b	0,073	0,016	21
(a-b) in % van a	36	40	

In tabel 1 zijn de Theilcoëfficiënten van de verdelingen van beide begrippen vermeld. De inkomensnivellerende invloed van de belastingen bedraagt in 1975 (evenals in 1973) 36% op basis van deze coëfficiënt. De ongelijkheid tussen de sociaal-economische categorieën neemt iets meer af (40%), met als gevolg dat de bijdrage van de tussengroepsongelijkheid in de daling van de ongelijkheid iets groter is (21%) dan de bijdrage in de ongelijkheid als zodanig (19%).

Tabel 2. Inkomensherverdeling door belastingen van de volledige jaarinkomens in 1975

	Ginicoëfficiënt	Variatiecoëfficiënt
a. Totaalinkomen	0,325	0,828
b. Totaalinkomen na aftrek van belasting	0,274	0,583
(a-b) in % van a	16	30

Dat de waargenomen nivellering in procenten van de maatstaf sterk afhankelijk is van de gekozen maatstaf blijkt uit tabel 2. De dalingen van de variatiecoëfficiënt en van de Ginicoëfficiënt bedragen 30%, respectievelijk 10%. Deze resultaten zijn in overeenstemming met het onderzoek van Champernowne. Nivellering vindt namelijk in veel grotere mate plaats tussen relatief hogere inkomens dan tussen middeninkomens. Boven f. 30.000 (de hoogste 23% van de inkomensstrekkers) varieert de belastingdruk van ca. 16% tot ca. 68%, terwijl tussen f. 16.000 en f. 30.000 (45% van de inkomensstrekkers) de belastingdruk varieert van ca. 11% tot ca. 16%.

Inkomensnivellering door belastingen en andere overdrachten

Een van de bezwaren tegen de vergelijking van de verdelingen van de totaalinkomens en van de totaalinkomens na aftrek van belasting is dat tal van aftrekposten op beide inkomensbegrippen in mindering zijn gebracht waardoor wellicht de herverdelende werking van de belastingen wordt over-(of onder-)schat. Het totaalinkomen geeft niet het primair inkomen weer, het totaalinkomen na aftrek van belas-

ting niet het besteedbare inkomen. Een volledig beeld van de inkomensherverdelende werking in Nederland van alle overdrachten gezamenlijk heeft tot nog toe ontbroken.

Weitenberg heeft onlangs voor elk van de categorieën werknemers, zelfstandigen en directeuren afzonderlijk de verdeling van de kerninkomens vergeleken met die van de besteedbare inkomens. Weitenberg 20) constateert daarbij onder meer dat „voor de groep werknemers de ongelijkheid qua besteedbaar inkomen niet of nauwelijks verschilt met die qua primair kerninkomen”. Tegen de analyse van Weitenberg is een aantal bezwaren aan te voeren. In de eerste plaats wordt het verschil tussen kerninkomen en besteedbaar inkomen voor actieven geenszins uitsluitend veroorzaakt door overdrachten. Een zeer belangrijk verschil is gelegen in het feit dat het inkomen van de gehuwde vrouw en de inkomsten uit vermogen (met uitzondering van die uit eigen woning) bij het besteedbare inkomen wel en bij het kerninkomen niet zijn meegerekend. Deze posten nemen duidelijk relatief toe met het inkomen 21).

Ten tweede worden bijvoorbeeld AOW-ers met een inkomen uit arbeid dat hoger is dan de inkomsten uit pensioen tot de werknemers gerekend. Bij het kerninkomen telt alleen het inkomen uit arbeid, bij het besteedbare inkomen worden daarbij onder meer de inkomsten uit pensioen en vermogen opgeteld. In totaal worden bij het kerninkomen van werknemers 10, bij het besteedbare inkomen 44 positieve bestanddelen onderscheiden. In welke mate het verschil tussen beide verdelingen wordt veroorzaakt door belastingen en verzekeringspremies, dan wel door bijtelling van inkomenscomponenten is niet vast te stellen. Overigens bedraagt het verschil tussen de Theilcoëfficiënt van kerninkomens en die van besteedbare inkomens voor werknemers in de leeftijd van 23 tot 65 jaar in 1973 17% 22).

De vergelijking van de verdelingen van de gevormde en de besteedbare inkomens biedt betere perspectieven. Het gevormde inkomen omvat het primaire inkomen uit arbeid 23), uit eigen bedrijf en uit vermogen. Rente van schulden en kosten van geldleningen zijn niet in mindering gebracht 24). Het huurwaardeforfait is niet bijgeteld. Tot de inkomsten uit arbeid zijn zowel loon, privé-gebruik van de auto van de werkgever en andere bruto inkomsten uit arbeid gerekend (bijverdiensten enz.), terwijl aftrekposten niet in mindering zijn gebracht. Voorts is de investeringsaftrek bijgeteld. Ingehouden pensioenpremies, werkgeversbijdragen in de sociale verzekeringen en enkele andere posten konden niet worden waargenomen en zijn derhalve niet meegeteld bij de berekening van het gevormd inkomen. Mede in dit opzicht wijkt het gevormde inkomen af van het primaire inkomen, zoals dat in de nationale rekeningen wordt gehanteerd.

Het besteedbare inkomen wordt gevonden door de ontvangen overdrachten bij het *gevormd inkomen* op te tellen en de betaalde overdrachten, alsmede de aftrekbare kosten van inkomsten uit arbeid in mindering te brengen. De ontvangen overdrachten omvatten de uitkeringen van de sociale verzekeringen en de sociale voorzieningen (ABW, WWV), pensioe-

18) Het gaat hier voornamelijk om vakantiewerkers, wezen met uitsluitend wezenpensioen en m.i.v. 1975 ook om part-timers, aangezien werknemers en directeuren met een inkomen uit arbeid dat lager ligt dan het minimumloon (dat voor hen van toepassing zou zijn) thans zijn ondergebracht bij de overige inkomens.

19) Aangezien de eenmalige inkomens buiten beschouwing zijn gelaten is ook de belasting (volgens het bijzondere tarief) over deze inkomens niet meegerekend.

20) Weitenberg, op. cit., blz. 23.

21) Voor de klassen van f. 14.000 tot f. 16.000 en f. 50.000 tot f. 60.000 van het totaalinkomen was in 1973 bij 5% respectievelijk 25% van de werknemers sprake van arbeidsinkomen van de echtgenote, terwijl dit inkomen gemiddeld f. 1.914 respectievelijk f. 15.575 bedroeg.

22) Zie Odink, op. cit., 1978, blz. 323.

23) Het waargenomen loon bevat ten dele secundair inkomen.

24) Met uitzondering van de renten van schulden en kosten van geldleningen die in verband staan met inkomsten uit vermogen anders dan uit eigen woning. ...

nen, lijfrenten, andere periodieke uitkeringen (waaronder echtscheidingsuitkeringen) en de aanvullende huursubsidie. De betaalde overdrachten omvatten belastingen (loon-, inkomsten- 19) en vermogensbelasting, de betaalde premies voor de volksverzekeringen, de premies voor lijfrenten en voor periodieke uitkeringen en de aftrekbare periodieke uitkeringen (echtscheidingen enz.). De aftrekbare kosten van inkomen uit arbeid bevatten het reiskostenforfait (minus vergoedingen), de kosten volgens de zogenaamde 4%-regeling, alsmede de overige kosten. Deze laatste kosten omvatten onder meer het saldo van de door de werknemer betaalde premies WW, ZW en WAO en de door de werkgever betaalde premie voor het ziekenfonds 25). Aangezien de premies ZFW niet in mindering worden gebracht en de verstrekkingen niet worden bijgeteld, blijft de herverdelende werking van de ziekenfondsverzekering tussen de verzekerden onderling buiten beschouwing.

Vergelijking van de verdelingen van de gevormde en de besteedbare inkomens geeft het statutaire effect van bovengenoemde overdrachten (en aftrekposten van inkomsten uit arbeid) weer, zonder dat dit beeld ernstig wordt verstoord door allerlei aftrekposten die de belastingplichtige zelf in de hand heeft. Ofschoon niet kan worden gesteld dat deze vergelijking de volledige overgang van primair naar secundair 26) inkomen weergeeft, is ons inziens hier toch sprake van een vrij goede benadering. In tabel 3 zijn de Theilcoëfficiënten van beide inkomensverdelingen vermeld.

Tabel 3. Inkomensherverdeling door overdrachten, Theilcoëfficiënt, voor de volledige jaarinkomens in 1975

	1. Totale ongelijkheid	2. Tussengroeps-ongelijkheid	2 in % van 1
a. Gevormd inkomen	0,490	0,264	54
b. Besteedbaar inkomen	0,140	0,027	20
a - b	0,350	0,237	68
(a - b) in % van a	71	90	

De nivellering door overdrachten (belastingen, sociale verzekeringen, pensioenen enz.) is aanzienlijk groter dan die door belastingen en wel 71% t.o.v. 36%. Het aandeel van de ongelijkheid tussen de sociaal-economische categorieën is bij de gevormde inkomens zeer groot (54%). De forse daling van de Theilcoëfficiënt is dan ook voor een groot deel (68%) toe te schrijven aan de enorme afnemende (90%) van de tussengroepsongelijkheid. Het is met name dit effect waar analyses van één sociaal-economische categorie aan voorbij gaan.

Tabel 4. Inkomensherverdeling door overdrachten van de volledige jaarinkomens in 1975

	Ginicoëfficiënt	Variatiecoëfficiënt
a. Gevormd inkomen	0,499	1,111
b. Besteedbaar inkomen	0,283	0,602
(a - b) in % van a	43	46

De vraag of de Theilcoëfficiënt een al te eenzijdig beeld geeft, is te beantwoorden aan de hand van tabel 4, waarin de resultaten voor de twee andere ongelijkheidsmaatstaven worden vermeld. Een belangrijk verschil ten opzichte van de nivellering door belastingen is het feit dat de nivellering op basis van alle coëfficiënten aanzienlijk is. De nivellering blijft het laagst volgens de Ginicoëfficiënt (43%), maar is nu aanzienlijk hoger.

De invloed van aftrekposten

De heffing van loon- en inkomstenbelasting in Nederland geschiedt in beginsel naar draagkracht. De meningen over wat al dan niet onder draagkracht moet worden verstaan lopen uiteen. Op het totaalinkomen is, zoals wij zagen, een aantal aftrekposten niet in mindering gebracht, die volgens de fiscale

wetgeving de draagkracht wel verminderen. De meest omstrede aftrekposten worden gevormd door de renten van schulden en kosten van geldleningen. Tegenover de betaalde renten staan dikwijls toegenomen bestedingsmogelijkheden in heden of toekomst, die niet of niet geheel (zullen) worden meegeteld. Tal van vormen van belastingontwijking en/of -ontduiking vinden dikwijls hun weerslag in de creatie van renteaftrek 27).

De belangrijkste tegenhanger van de renteaftrek is de dalende waarde van de reële schuld als gevolg van inflatie. In hoeverre daarbij sprake is van toegenomen bestedingsmogelijkheden is een moeilijk probleem, waarop wij hier niet uitvoerig willen ingaan. Wanneer de rentevoet constant blijft, zal bijvoorbeeld de bezitter van een met geleend geld gefinancierde eigen woning, die de reële rentelast in de tijd constant wil laten blijven, veelal in staat zijn zoveel extra te lenen dat per saldo niet de nominale maar slechts de reële rentelast zijn bestedingsmogelijkheden behoeft aan te tasten 28). Ofschoon de rentelasten de bestedingsmogelijkheden wel degelijk ten dele verminderen, geeft het niet in mindering brengen van deze posten (noch op het gevormd, noch op het besteedbare inkomen) een zekere garantie, dat vanuit dit oogpunt de herverdeling door overdrachten niet onnodig wordt overschat 29).

De vraag in hoeverre de rentelasten het beeld van de verdeling van het totaalinkomen na aftrek van belasting beïnvloeden, kan op basis van de tabellen 1 t/m 4 grotendeels worden afgeleid. Het besteedbare inkomen wordt namelijk (in 1975) verkregen door bij het totaalinkomen na aftrek van belasting de kosten van geldleningen en renten van schulden 24) alsmede de investeringsaftrek op te tellen en het huurwaardeforfait en de vermogensbelasting in mindering te brengen. In 1975 is de Theilcoëfficiënt van de besteedbare inkomens bijna 7% hoger dan die van de inkomens na aftrek belasting (zie tabel 5).

In 1973 werden eveneens de aftrekbare kosten van arbeid bijgeteld (d.w.z. niet in mindering gebracht bij de berekening van het besteedbare inkomen). Het effect van bijtelling van alle posten gezamenlijk bedroeg toen 2,5% 30). Het verschil tussen de cijfers in 1973 en 1975 kan zowel gelegen zijn in het feit dat de rentekosten van 1973 naar 1975 sterk zijn toegenomen 31) als in het feit dat de aftrekposten van inkomen uit arbeid grotendeels degressief ten opzichte van het inkomen verlopen.

Het effect van uitsluitend overdrachten zou eigenlijk aan de hand van de vergelijking van de ongelijkheid van de gevormde inkomens en die van de besteedbare inkomens volgens de definitie in 1973 moeten worden bepaald. Wanneer bij de bepaling van het besteedbare inkomen de aftrekposten van inkomen uit arbeid niet, zoals in 1975, in mindering zouden zijn gebracht, zou de Theilcoëfficiënt van de besteedbare inkomens iets lager uitvallen. De nivellerende werking van de

25) Door een wijziging in de aangiftenformulieren van de inkomstenbelasting wordt het in de toekomst mogelijk deze posten gescheiden op te nemen in de statistieken.

26) Een aantal overdrachten (zoals huursubsidies, kinderbijslag voor studerende kinderen) wordt tot het tertiaire inkomen gerekend, aangezien ze aan het gebruik van goederen zijn gebonden (zie Sociaal en Cultureel Planbureau, op. cit.).

27) Men denke aan met geleend geld gefinancierde koopsompolissen, spaarbrieven aan toonder enz.

28) Stel dat de (nominale) rentevoet 10% en de inflatievoet 8% per jaar bedragen. Bij een lening van f. 10.000 zijn de (nominale) rentelasten dan f. 1.000. Als f. 800 wordt bijgeleend, bedragen de rentelasten in het volgende jaar (nominaal) f. 1.080. In reële zin zijn de rentelasten dan gelijk gebleven. De lener ziet zijn bestedingsmogelijkheden dus slechts met f. 200 (f. 1.000 - f. 800) afnemen. Dit bedrag is gelijk aan de reële rente (2% over f. 10.000).

29) Dat door renteaftrek minder belasting wordt betaald dan zonder die aftrek het geval zou zijn, staat los van de vraag hoe groot het (statutaire) effect van de belastingen enz. in feite is. Het verschijnsel van te „weinig” betaalde belastingen, hoe belangrijk in andere opzichten, behoort niet tot de onvolkomenheden in het cijfermateriaal.

30) Odink, op. cit., 1978, blz. 323.

31) In 1973 bedroegen deze posten in totaal ca. f. 2,3 mrd. in 1975 ruim f. 4 mrd.

CENTRAAL INSTITUUT VOOR INDUSTRIEONTWIKKELING

CIVI

Prins Hendrikplein 17, postbus 18531,
2502 EM 's-Gravenhage, telefoon
(070) 63 09 95
zoekt contact met een

BEDRIJFS- ECONOOM

leeftijd tot ca. 35 jaar, academisch gevormd, voor de functie van staf-medewerker voor de economische afdeling.

Binnen het CIVI houden teams van technici en economen zich bezig met technisch-economische onderzoekingen in opdracht van het industriële bedrijfsleven en de overheid in binnen- en buitenland.

De werkzaamheden van deze staf-functionaris zullen o.m. bestaan uit:

- marktonderzoek voor industriële producten
- feasibility studies industriële projecten
- bedrijfsdoorlichtingen

De juiste functionaris heeft:

- een heldere visie op ontwikkelingsmogelijkheden
- begrip voor technische achtergronden
- initiatief en doorzettingsvermogen

Eigenhandig geschreven sollicitaties met pasfoto worden gaarne ingewacht bij de directeur van het instituut, drs. A. van der Schuyt, bij wie tevens telefonische inlichtingen omtrent de functie kunnen worden verkregen.

overdrachten is als gevolg van deze aftrekposten door ons iets onderschat (maximaal ca. 2% 32)).

In tabel 5 wordt de invloed van aftrekposten op het totaalinkomen na aftrek belasting voor de drie maatstaven zowel voor 1973 als voor 1975 weergegeven. Zowel voor 1973 als voor 1975 lagen de mutaties van de variatie- en de Ginicoëfficiënt beneden die van de Theilcoëfficiënt.

Tabel 5. De invloed van aftrekposten uitgedrukt in het verschil in ongelijkheid tussen de besteedbare inkomens en de totaalinkomens na aftrek van belasting, in procenten van laatstgenoemde ongelijkheid.

	Theilcoëfficiënt	Variatiecoëfficiënt	Ginicoëfficiënt
1973.....	2,5	0,4	2,0
1975.....	6,7	3,2	3,4

Conclusie

De inkomensherverdelende werking van overdrachten (voornamelijk sociale verzekeringen en belastingen), blijkt aanzienlijk groter te zijn dan de nivellering door uitsluitend loon- en inkomstenbelasting. Op basis van de Theilcoëfficiënt, de maatstaf die het best aansluit bij de voorkeuren van Nederlanders ten aanzien van inkomensherverdeling, bedraagt de nivellering door overdrachten 71% tegenover een nivellering van 36% door belastingen. Andere maatstaven wijzen eveneens op een sterke, zij het geringere, nivellering door overdrachten, terwijl bij één maatstaf de nivellering door uitsluitend belastingen betrekkelijk gering is.

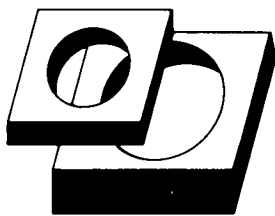
De voornaamste oorzaak van de grote nivellering is te vinden in de afnemende ongelijkheid tussen de vijf sociaal-economische categorieën onderling (overdrachten van actieven naar inactieven). Analyses die uitsluitend letten op inkomensverschillen binnen één categorie gaan geheel aan dit belangrijke aspect voorbij.

Een van de grote voordelen van de vergelijking van de verdelingen van gevormde en besteedbare inkomens is gelegen in het feit dat de cijfers grotendeels zijn gecorrigeerd voor aftrekposten, die de belastingplichtigen zelf in de hand hebben. In dit opzicht zijn de gevonden cijfers in grotere mate betrouwbaar, dan die waarop het nivellerend effect van belastingen is berekend. De nivellering van 71% zou nog iets hoger kunnen uitvallen als de aftrekposten met betrekking tot inkomen uit arbeid, die de berekening van het effect van overdrachten enigermate bemoeilijken, buiten beschouwing zouden blijven.

Het huidige materiaal maakt het ook mogelijk enig inzicht te verkrijgen in de mate waarin de renteaftrek de waargenomen ongelijkheid op basis van het inkomen na belasting beïnvloedt. De verdeling van de besteedbare inkomens is, voornamelijk als gevolg van renteaftrek, bijna 7% ongelijker dan die van totaalinkomens na aftrek van belasting.

J.G. Odink

32) In het meest extreme geval zou de Theilcoëfficiënt van de besteedbare inkomens in 1975 (evenals in 1973) 2,5% boven die van de totaalinkomens na aftrek van belasting liggen en derhalve op 0,136 uitkomen. De nivellering door overdrachten zou dan 73% in plaats van 71% bedragen.

De groei van de defensie-uitgaven

DRS. W. D. FRANCKENA

In mei 1977 hebben de NAVO-bondgenoten afgesproken om tot 1984 de defensie-uitgaven reëel met 3% te laten groeien. In dit artikel wordt allereerst nagegaan of in de stijging van de Russische defensie-uitgaven een aanleiding is te vinden om een dergelijk groeipercentage te rechtvaardigen. Vervolgens worden enkele opmerkingen gemaakt over de verhouding tussen de kleine en de grote landen binnen de NAVO-alliantie. Ten slotte zal worden ingegaan op de effectuering van de 3%-norm in Nederland.

De 3%-norm en de Russische dreiging

In mei 1977 hebben de NAVO-partners zich gecommitteerd om te streven naar een jaarlijkse reële groei van hun defensie-uitgaven met 3%. Daarbij werd aangetekend dat „economic circumstances will affect what can be achieved” en dat „present force contributions may justify a higher level of increase”. Als belangrijk argument voor deze stijging van de uitgaven werd zowel in de „House Armed Services Committee” in de VS (zie de publikatie vermeld in de noot bij tabel 1) als in de Memorie van Toelichting op de Nederlandse defensie-begroting voor 1980 (1) geweest op de jarenlange reële groei van de Russische defensie-uitgaven met 4 à 5% per jaar. Verschillend bij deze twee bronnen was echter de termijn waarvoor deze groei gold. Werd in de VS deze gemiddelde groei genoemd voor een periode van de afgelopen twintig jaar, in de Nederlandse begroting werd gerefereerd aan een gemiddelde over de laatste tien jaar.

Tabel 1. De totale groei van de Russische defensie-uitgaven in de periode 1968-1977 (in dollars, 1977)

1968	+ 6,8%
1969	+ 2,4
1970	+ 1,7
1971	+ 2,7
1972	+ 2,7
1973	+ 4,6
1974	+ 3,1
1975	+ 2,1
1976	+ 2,9
1977	+ 2,1
Gemiddeld	+ 3,1

Bron: Les Aspin, NATO and the three percent solution, *Challenge*, mei-juni 1979. De auteur van dit artikel is lid van de „House Armed Services Committee” en heeft de gegevens ontleend aan *A dollar cost comparison of Soviet and US defense activities 1967-1977 en 1977-1978*, CIA.

Dit onderscheid in perioden is, gezien de gegevens uit gezaghebbende bron in de VS die in tabel 1 zijn opgenomen, niet onbelangrijk. Uit deze cijfers blijkt namelijk dat de gemiddelde groei van de Russische uitgaven in de periode 1968 tot en met 1977 3,1% bedroeg, terwijl bovendien geldt dat in zeven van de tien jaren de groei zelfs onder de 3% is gebleven. Gezien deze laatste cijfers zou men zelfs met enige voorzichtigheid tot een lichte trendmatige daling in de groei van de Russische defensie-uitgaven kunnen concluderen.

Een verdere nuancering van de groei van de Russische uitgaven kan worden verkregen door te kijken waaraan die groei wordt besteed. Dan blijkt, eveneens uit de zojuist genoemde publikatie, dat een belangrijk deel van de Russische groei niet wordt besteed aan militaire uitgaven die een directe dreiging voor het NAVO-bondgenootschap inhouden. Zo blijkt 45% te worden uitgegeven t.b.v. de strijdmacht aan de Chinese grens, 25% aan research en 15% aan intercontinentale nucleaire taken; slechts 15% is „NATO-related”.

De conclusie moet zijn dat op zijn minst enige voorzichtigheid moet worden betracht bij het hanteren van groei-cijfers voor de defensie-uitgaven van de Sovjetunie als argument voor een krachtige reële groei van de uitgaven van de NAVO-partners. Niet alleen tekent zich een zekere trendmatige daling van de Russische uitgaven af, tevens blijkt dat een aanzienlijk deel van de Russische groei niet aan taken wordt uitgegeven die een rechtstreekse dreiging voor de NAVO inhouden.

Grote en kleine landen binnen de NAVO

Met de constatering dat een belangrijk

deel van de Russische groei niet wordt besteed aan uitgaven die een directe bedreiging voor het NAVO-bondgenootschap vormen, raken we aan een punt dat ook voor een onderlinge vergelijking van de NAVO-partners niet van belang is ontbloeit. Immers, voor een groot land geldt dat, gezien de mondiale interesses, het takenpakket voor defensie veel breder is dan dat van een klein land. Van Niekerk wees er in dit blad (2) al eerder op dat de VS voor het begrotingsjaar 1979 slechts aan de 3%-afspraken konden voldoen door dit percentage te relateren aan de inspanningen van de krijgsmacht die aan de NAVO konden worden toegerekend. Zou men de totale defensiebegroting van de VS voor 1979 in de beschouwing betrekken dan komt men op een reële stijging van slechts 2%.

Het punt van verschillen in takenpakket heeft overigens een bredere strekking dan uit het bovenstaande blijkt. Het is namelijk niet ongebruikelijk om de defensie-inspanningen van de NAVO-partners te vergelijken aan de hand van de totale defensie-uitgaven, al of niet uitgedrukt als percentage van b.v. het bruto nationaal produkt. Dergelijke vergelijkingen worden ook gebruikt om b.v. een door sommigen a priori verwacht „parasitair gedrag” van de kleine lidstaten te toetsen (3). Duidelijk, gezien het voorafgaande, zal zijn dat men met dergelijke toetsingen de nodige voorzichtigheid moet betrachten. Zo geldt voor de VS dat hoogstens 60% van de „force-related” uitgaven (incl., die voor de marine en luchtmachtonderdelen die binnen redelijke termijn naar West-

1) Defensiebegroting 1980, Tweede Kamer, zitting 1979-1980, 15 800, hoofdstuk X, nr. 2, blz. 5.

2) N. C. M. van Niekerk, Defensie in de aanval, *ESB*, 8 maart 1978, blz. 237.

3) Voor dergelijke benaderingen zie o.a. M. Olson en R. Zeckhauser, An economic theory of alliances, *Review of Economics and Statistics*, augustus 1966; K. Hartley en A. Peacock, Combined defense and international economic co-operation, *World Economy*, no. 3, juni 1978; J. van den Doel, *Demokratie en welvaartstheorie*, Alphen a/d Rijn, 1978, hoofdstuk 3, i.h.b. blz. 93-94.

Europa kunnen worden getransporteerd) in verband met de NAVO worden gedaan. Dit is slechts ca. 30% van de totale defensie-uitgaven. Brengt men dergelijke correcties aan op cijfers die beogen de NAVO-inspanningen in omvang en groei te vergelijken dan kan het beeld (ten opzichte van een vergelijking aan de hand van bruto uitgaven) aanmerkelijk veranderen.

De 3%-norm in Nederland

De 3%-norm is in Nederland zonder al te veel politieke tegenstand aanvaard. Waarschijnlijk zijn hier twee oorzaken voor aan te wijzen. In de eerste plaats was in de meerjarenramingen al geruime tijd gerekend op een extra reële stijging van de defensie-uitgaven in het begin van de jaren tachtig. In de Memorie van Toelichting 1978 werd erop gewezen dat de minister „met deze aanduiding (bedoeld is de 3%-stijging; WF) akkoord kon gaan zonder nieuwe verplichtingen op zich te nemen, omdat al in de meerjarenramingen die vorig jaar door het kabinet zijn vastgesteld een reële groei voor defensie was opgenomen die in de komende jaren in de buurt komt van het aangegeven percentage”. Omdat al bij het aantreden van het kabinet-Van Agt is gebleken dat een behoorlijke prioriteit aan defensie werd gegeven, was het kennelijk vervolgens binnen de begroting niet problematisch meer om de reële groei van 3% voor een aantal jaren in de begroting en de meerjarenramingen te verwerken.

Desondanks zijn met de aanvulling van de oorspronkelijke meerjarenramingen tot het bedrag dat voortvloeit uit de 3%-norm, met name in de latere jaren, niet onaanzienlijke bedragen gemoed. Tabel 2 geeft hier een inzicht in.

Tabel 2 geeft tevens een inzicht in de richting waarin de additionele gelden zullen worden aangewend. Het blijkt dat het aandeel van de investeringen in de extra te besteden gelden sterk oploopt, namelijk van 6% in 1979 tot 82% in 1984. Deze sterke nadruk op de investeringen geldt niet alleen voor deze additionele middelen maar is ook illustratief voor een sterke tendens in de Nederlandse defensie-uitgaven. Zo blijkt bij de totale defensie-uitgaven dat het investeringsaandeel oploopt van 24,5% in 1979 tot 30,3% in 1983.

Dit sterk oplopende aandeel van de investeringen zou men mogelijk kunnen rechtvaardigen door te wijzen op de achterstand, met name ten opzichte van qua grootte vergelijkbare NAVO-partners, die in het verleden is opgelopen. Uit tabel 3 blijkt echter dat van een relatieve achterstand ten opzichte van deze partners geen sprake is. Bekijkt men alle bondgenoten dan blijkt zelfs dat ons land, na grote landen als de VS en het Verenigd Koninkrijk, op de derde plaats komt.

Uit tabel 3 blijkt niet alleen dat ons land in 1977 qua investeringsaandeel

Tabel 2. Verdeling van de additionele middelen bij de meerjarenramingen over de verschillende uitgavencategorieën

	1979	1980	1981	1982	1983
Personeelexploitatie	25	30	40	50	60
Materiële exploitatie	37	37	37	37	37
Investerings (waaronder het LTDP)	4	88	207	286	435
Totaal	66	155	284	373	532

Bron: Defensiebegroting 1979, Tweede Kamer, zitting 1978-1979, 15 300, hoofdstuk X, nr. 2, blz. 15.

de vergelijking met landen van eenzelfde grootte (zie ook België) met gemak kan doorstaan. Tevens valt de sterke groei op van het investeringsaandeel in de periode 1972 t/m 1977. Combineert men deze gegevens met de verdere groei van het investeringsaandeel, zoals die uit de defensiebegrotingen en de meerjarenramingen blijkt, dan rijst de vraag of op zijn minst niet een nadere toelichting van de defensiebewindslieden op de relatief zo sterke investeringsdrang gewenst is.

We vermoeden echter dat de vraag naar het waarom van de relatief grote kapitaalintensiteit van de Nederlandse krijgsmacht niet zo eenvoudig zal zijn te beantwoorden. Een mogelijke factor is echter dat de Nederlandse krijgsmacht, met een volwaardige landmacht, marine

Deze rubriek wordt verzorgd door het Instituut voor Onderzoek van Overheidsuitgaven

en luchtmacht, mede door historische oorzaken een breder takenpakket binnen de NAVO heeft dan de krijgsmachten van andere, qua grootte vergelijkbare NAVO-bondgenoten.

De bevindingen t.a.v. de 3%-norm in ons land kunnen als volgt worden gecapituleerd. Kijkt men naar de besteding van de additionele gelden, die ter beschikking dienen te worden gesteld om aan de 3%-norm te kunnen voldoen, dan blijkt het accres voor het overgrote deel aan investeringen te worden besteed. Omdat bovendien uit een vergelijking met andere NAVO-lidstaten blijkt dat het Nederlandse investeringsaandeel èn relatief hoog is èn relatief gezien snel toeneemt dan kan men, gezien de voor-

Tabel 3. Uitgaven voor belangrijke wapenaankopen van enkele NAVO-landen (uitgedrukt als percentage van de totale defensieuitgaven)

	1972	1975	1977
België	11,4	9,1	10,3
Denemarken	15,4	19,0	17,3
West-Duitsland	12,3	11,8	13,3
Italië	16,9	13,9	14,0
Noorwegen	11,8	14,4	16,6
Ver. Koninkrijk	18,6	19,3	21,8
VS	21,6	17,5	20,8
Nederland	10,7	15,6	18,2

Bron: NAVO-gegevens, zoals geciteerd in de *Defensienota 1979* van de PvdA. De in deze tabel vermelde percentages zijn door definitieverschillen niet vergelijkbaar met de percentages die in de Nederlandse begrotingen voor de investeringen worden vermeld.

genomen aanwending van de additionele gelden voor weer nieuwe investeringen, de vraag stellen of deze aanwending wel zo'n hoge urgentie heeft.

Over de oorzaken van de kennelijk hoge kapitaalintensiteit van de Nederlandse defensie-uitgaven tasten we enigszins in het duister. Een mogelijke verklaring is wellicht te vinden in verschillen in NAVO-taken tussen de Nederlandse strijdmacht en de krijgsmachtonderdelen van qua grootte vergelijkbare NAVO-partners. In ieder geval is dit een onderwerp dat nadere studie vereist. Ten slotte is het nuttig om er nog eens op te wijzen dat de reële groei van de uitgaven tot 1984 zal moeten worden gerealiseerd in een situatie van nog steeds afnemende economische groei, die het waarschijnlijk noodzakelijk maakt om de meerjarenramingen te gaan bijstellen. Mede daarom zullen ook „harde” groeinormen voor bepaalde beleidsonderdelen kritisch moeten worden geëvalueerd.

W. D. Franckena

Indien u niet álles op economisch gebied kunt lezen, dan kunt u ESB onmogelijk missen.

Een liberale visie op de verdeling van inkomen en vermogen. Geschrift 34 van de Prof. Mr. B. M. Teldersstichting, Den Haag, 1979, 224 blz., f. 16,50.

Dit rapport is opgesteld door een werkgroep onder leiding van Prof. Dr. S. K. Kuipers en voorts bestaande uit Drs. C. L. Baljé, Drs. M. F. A. Diessen en Drs. K. Groenveld. Na een kort inleidend hoofdstuk wordt uitgebreid ingegaan op de gerechtvaardigheid van inkomens- en vermogensverschillen.

De theorieën van Tinbergen en Roscam Abbing worden verworpen, maar die van Rawls wordt als uitgangspunt aanvaard. In deze laatste theorie wordt de norm bepaald door de inhoud van een sociaal contract in de oorspronkelijke situatie. Dit is een situatie waarin de contracterende partijen een volkomen kennis hebben van de maatschappij, maar hun eigen zwakke en sterke punten niet kennen, zodat zij in de oorspronkelijke situatie volstrekt onwetend zijn met betrekking tot hun eigen positie in de maatschappij.

Volgens Rawls zullen rationele, het eigenbelang nastrevende, individuen in de oorspronkelijke situatie overeenstemming bereiken over twee fundamentele principes: het principe van de gelijke vrijheid en het principe van de rechtvaardigheid. Het eerste principe heeft prioriteit boven het tweede, mits voldaan is aan de voorwaarde dat een bepaald minimumniveau van materiële welvaart voor iedereen is gegarandeerd.

Volgens de auteurs zou dat „wel eens in kunnen houden, dat het minimuminkomen op een betrekkelijk hoog niveau zou moeten liggen. Het is bijvoorbeeld niet gezegd dat dit minimum in West-Europa nu reeds is bereikt” (blz. 37). Maar op blz. 156 zeggen de auteurs wel degelijk dat zij van mening zijn „dat in de naoorlogse periode de westerse samenlevingen het punt hebben bereikt, waarop gezegd kan worden, dat een ieder op redelijke wijze in zijn levensonderhoud en dat van zijn gezin kan voorzien”. En „om die reden achten zij het verantwoord de gelijke fundamentele individuele vrijheden te stellen boven een gelijke verdeling van inkomen en vermogen” (blz. 157). Dit is trouwens geen nieuws voor diegenen, die de op 22 mei 1973 gepubliceerde *Nota betreffende de inkomenspolitiek* van de Tweede-Kamerfractie van de VVD hebben gelezen.

In hoofdstuk 3 wordt ingegaan op de bestaande inkomens- en vermogensverdeling en op de ontwikkelingen die zich daarin hebben voorgedaan. De voor het

beleid belangrijkste conclusie uit dit hoofdstuk is m.i. dat een inkomensverdelingsbeleid nog niet mogelijk is. De auteurs stellen namelijk heel duidelijk dat „meer informatie voor een eventueel te voeren beleid een absolute voorwaarde is” (blz. 72). M.i. is dit echter te absoluut gesteld.

Op het punt van de wel beschikbare informatie is dit hoofdstuk overigens niet zo duidelijk. De verschillende inkomensbegrippen worden verwarrend en soms zelfs verschillend gedefinieerd. Zo wordt het primaire inkomen gedefinieerd als „het inkomen dat men zou verdienen indien de overheid, in ruime zin, de inkomens niet zou wijzigen via inkomensoverdrachten” (blz. 64). Geen wonder dat men klaagt over de geringe hoeveelheid informatie, want zo gedefinieerd gaat het om een primaire inkomensverdeling in een hypothetische situatie. Ook het tertiaire inkomen wordt nogal merkwaardig omschreven als „het secundaire inkomen (...) vermeerderd met het zo mogelijk in geld uitgedrukte genot van de collectieve goederen” (blz. 64). Maar later wordt het tertiaire inkomen weer gedefinieerd als het secundaire inkomen, gesaldeerd „met de overdrachten van en aan de overheid van *goederen* en van aan *goederen gebonden geld*” (blz. 83), zodat in deze latere defenitie niet-collectieve goederen wel worden betrokken 1).

Uitspraken over feitelijke ontwikkelingen zijn soms in frappante tegenspraak met conclusies van andere auteurs. Dit is bijvoorbeeld het geval met de uitspraak dat na 1950 „de vermindering van de inkomensongelijkheid volledig moet worden toegeschreven aan het minder ongelijk worden van de primaire verdeling” (blz. 141). De auteurs baseren zich hierbij op een vergelijking van de inkomensverdeling voor en na belasting, zodat zij de herverdelende invloed van de

sociale uitkeringen over het hoofd zien. Hun conclusie is dan ook in strijd met andere onderzoekresultaten. Vergelijk bijvoorbeeld deze conclusie van G. R. Mustert: „Het zijn dus de inkomensoverdrachten die voor het grootste deel van de geconstateerde nivellering verantwoordelijk zijn” 2).

Hoofdstuk 4, waarin wordt ingegaan op de oorzaken van de inkomens- en vermogensverschillen, maakt een minder gedocumenteerde indruk dan het daaraan voorafgaande hoofdstuk. Er worden uitspraken gedaan waarbij een bronvermelding node wordt gemist, bijvoorbeeld bij de uitspraak dat ongeveer 2% van de Nederlandse beroepsbevolking een universitaire opleiding heeft genoten. Uit gegevens van het CBS blijkt immers dat dat in 1975 al meer dan 3% was 3), terwijl het CPB de groei in het aantal afgestudeerden heeft doorgetrokken naar 1980 4).

Interessant is ook de volgende uitspraak: „Een relatief lage beloning leidt (...) tot een vraagoverschot en zal ten gevolge van de hierdoor geïnduceerde verandering in de machtsverhoudingen leiden tot een aanpassing van de beloning” (blz. 126). Voor hooggeschoolde arbeid moge dat misschien zo zijn, maar de auteurs lijken er volledig aan voorbij te gaan dat men met betrekking tot laaggeschoolde arbeid in de praktijk heeft getracht een vraagoverschot te bestrijden door het aantrekken van gastarbeiders.

In hoofdstuk 5 wordt ingegaan op de instrumenten ter realisering van de wensen met betrekking tot de inkomens- en vermogensverdeling. Daarbij valt het op dat het op blz. 194 wordt gezegd dat de nadruk zal moeten liggen op het overdrachtbeleid, terwijl op blz. 199 het vermoeden wordt uitgesproken dat de bestaande neiging tot afwenteling suggereert dat het overdrachtenbeleid niet verder kan worden geïntensifieerd. Het rapport wordt ten slotte afgesloten met hoofdstuk 6, waarin de belangrijkste conclusies worden samengevat.

Ondanks de hiervoor geuite kritiek verdienen de auteurs m.i. waardering voor hun poging tot onderbouwing van een liberale visie op de verdeling van inkomen en vermogen. De toekomst zal moeten leren in hoeverre dit rapport van invloed zal zijn op de praktische politiek.

M.P. van der Hoek

Blijf bij
lees *ESB*

1) Dat de auteurs nogal slordig omspringen met inkomensbegrippen blijkt ook uit tabel 3.3.1 (blz. 73), die volgens de auteurs gegevens over het zuiver inkomen bevat, terwijl in de voor 1972 genoemde bron de term zuiver inkomen niet voorkomt.

2) G. R. Mustert, J. Hartog, S. K. Kuipers, C. de Galan, A. van der Zwan, *Inkomensnivellering*. Pre-adviezen voor de Vereniging voor de Staathuishoudkunde, Den Haag, 1973, blz. 30.

3) CBS, *Arbeidskrachtentelling*, Den Haag, 1978, staat 8.

4) CPB, *De Nederlandse economie in 1980*, Den Haag, 1976, blz. 98.

De schrijver van dit boek beoogt de hoofdlijnen van de monetaire- en de reële theorie in een open volkshuishouding aan te geven. In het eerste hoofdstuk wordt de betalingsbalanstheorie van Hume en in het zesde hoofdstuk de post-keynesiaanse betalingsbalanstheorie besproken. De hoofdstukken 3, 4, en 5 geven achtereenvolgens de theorieën van Ricardo/Mill, Marx/Emmanuel en Heckscher-Ohlin weer. Het zevende hoofdstuk bevat een korte slotbeschouwing.

Ieder hoofdstuk begint met een korte schets van de economische omstandigheden, waaronder de betrokken schrijvers leefden, en van hun theoretische achtergronden. Daarna volgt een modelmatige behandeling van hun theorieën op het gebied van de internationale economische betrekkingen en de daarbij behorende uitwerkingen. Aan het slot van ieder hoofdstuk wordt het behandelde model met behulp van cijfervoorbeelden toegelicht.

Op zich zelf is dit een zeer aantrekkelijke manier van werken, die de gebruiker van het boek een helder inzicht kan verschaffen in de besproken theorieën. Omtrent de inhoud zou ik het volgende willen opmerken.

In de monetaire hoofdstukken worden in het model differentievergelijkingen gehanteerd om op die manier op eenvoudige wijze met behulp van een dynamische analyse aanpassingen te kunnen beschrijven. In de drie hoofdstukken over reële theorie is dat niet het geval, maar wordt de methode van de comparatieve statica gebruikt. In alle drie hoofdstukken wordt een model gebruikt dat een zelfde structuur heeft: twee landen, twee goederen, vaste technische coëfficiënten en constante gemiddelde bestedingsquoten.

Op deze wijze worden de besproken theorieën natuurlijk wel goed vergelijkbaar gemaakt, maar of de auteurs zich zelf daarin in voldoende mate zouden kunnen terugvinden is een andere vraag. Met name lijken de vaste technische coëfficiënten bij de behandeling van Heckscher-Ohlin, evenals trouwens de aanname dat er geen specialisatie op het terrein van de productie plaatsvindt (blz. 131 e.v.) niet zo erg geschikt om deze theorie voldoende te verduidelijken.

Bij de bespreking van de klassieke theorie in hoofdstuk 3 maakt Thoben er nogal wat werk van om duidelijk te maken, dat invoering van een winstopslag de mogelijkheid in zich bergt, dat in tegenstelling tot de naïeve Ricardiaanse theorie vrijhandel leidt tot inefficiënte aanwending van arbeid en tot een produktiedaling in de wereld in vergelijking met een toestand van autarkie. Het cijfervoorbeeld laat deze mogelijk-

heid ook zien, zij het bij exceptioneel hoge winstopslagen zodat de suggestie wordt gewekt, dat het hier gaat om een theoretisch wel interessante maar praktisch van weinig betekenis zijnde mogelijkheid. De vraag naar de functie van winstopslagen c.q. interestbetalingen wordt evenwel niet gesteld, ook niet bij de behandeling van Marx/Emmanuel. Niettemin ben ik van mening, dat bij een algemene behandeling van deze vraagstukken dit punt niet over het hoofd mag worden gezien, met name niet, omdat m.i. één van de meest wezenlijke functies van interestbetalingen is, dat duidelijk wordt gemaakt, dat met kapitaal en met kapitaalgoederen schaarse zaken in het geding zijn, waarmee zuinig moet worden omgegaan. De behandeling van de mogelijke inefficiënte arbeidsverdeling bij vrijhandel en van de uitbuiting bij Marx en de neomarxisten komt dan waarschijnlijk ook in een ander licht te staan.

De neomarxistische visie op de internationale handel komt in het vierde hoofdstuk duidelijk uit de verf. Om het stelsel van Marx c.q. Emmanuel modelmatig duidelijk weer te geven heeft Thoben ook vraagfuncties geformuleerd, waarmee een toch wel typerende tekortkoming van neomarxistische auteurs wordt verholpen. Hij maakt duidelijk dat in deze visie het internationale kapitaalverkeer het verklarende mechanisme is voor het handels- en specialisatiepatroon, dat op lange termijn tot stand komt (blz. 87 e.v.).

In het laatste hoofdstuk, dat een slot-

beschouwing bevat, komt Thoben hier nog weer op terug. Het boek eindigt nl. met de opmerking, dat „Internationale kapitaalbewegingen, de daarmee samenhangende investeringsactiviteiten en de gevolgen hiervan voor de welvaart van de volkeren vormen juist heden ten dage, in een wereld waarin niet de vlag maar het kapitaal de handel voorafgaat, de kernproblematiek van de theorie van de internationale handel” (blz. 180).

Dit lijkt mij een zeer overdeven en moeilijk met de feiten in overeenstemming te brengen visie. Niet alleen is het internationale kapitaalverkeer in feite veel minder belangrijk dan wel eens wordt gedacht. Zo bedroeg de uitgaande stroom directe investeringen in 1978 vanuit Nederland maar 7,7% van de bruto investeringen in vaste activa in het binnenland. Verder, en hier wreekt zich een ernstige tekortkoming van het boek, geven de niet behandelde moderne theorieën van de internationale goederenhandel, zoals b.v. de theorie van de produktcyclus, een heel ander en veel meer met de feiten in overeenstemming zijnd beeld van belangrijke delen van de internationale goederenhandel. Uiteraard beweer ik niet dat het kapitaalverkeer geen invloed heeft, maar een overwegende invloed lijkt mij zeer overtrokken.

Ten slotte wil ik het volgende opmerken. Het boek van Thoben geeft niet in de eerste plaats een getrouw beeld van de besproken theorieën, maar wel van de inventiviteit waarmee de auteur deze theorieën te lijf gaat. Ieder die de moeite neemt het boek te bestuderen kan er dan ook veel van leren.

F. de Roos

B. le Blanc: Op weg naar een economische theorie van de sociale zekerheid. Kluwer, Deventer, 1978, 138 blz., f. 28.

De sociale zekerheid staat de laatste jaren in het middelpunt van de sociaal-economische en politieke discussies, niet alleen in ons land, maar ook daarbuiten. Vooral de invloed en uitwerking van deze massale inkomensoverdrachten op de functionering van ons economisch stelsel komt herhaaldelijk in de discussie naar voren. Van de economie vraagt men naast theoretische antwoorden op deze problemen ook nog praktische beleidsaanbevelingen. Dat is een hele kluit. Economisten behoeven zich er niet voor te schamen als zij niet op alle (beleids)relevante vragen een theoretisch gefundeerd antwoord kunnen geven. Veel — gesuggereerde — verbanden tussen economische variabelen en grootheden van de sociale zekerheid zijn immers nog niet geverifieerd, eenvoudig omdat het empirische basismateriaal daarvoor ontbreekt. Mede hierdoor kunnen geen hoge eisen worden gesteld aan een economische theorie van de sociale zekerheid die bovendien operationeel moet zijn.

Tegen deze achtergrond beschouwd, wakte het proefschrift van Le Blanc hoge verwachtingen, vooral omdat de titel daar ook nog toe bijdraagt. Misschien zijn de verwachtingen wel wat overtrokken geweest, want anders kan ik mij niet voorstellen, dat de inhoud van deze dissertatie zo duidelijk teleurstelt. In het nawoord — blz. 104 — komt de schrijver daar zelf ook enigszins schoorvoetend mee voor de dag. Verder dan een precisering van een aantal hoofdelementen is hij niet kunnen komen, en „daarmee is geen economische theorie van de sociale zekerheid geformuleerd”.

De schrijver voegt aan deze conclusie meteen toe, dat de sociale zekerheid een multidisciplinair onderwerp is „dat niet vanuit één discipline kan worden bestudeerd!” Maar deze gevolgtrekking gaat mij — na lezing van Le Blancs proefschrift — niet alleen te ver, zij kan bovendien niet als resultaat van zijn studie worden beschouwd. Dat aan het einde van deze studie — die misschien te

vlug werd afgerond — een zekere mate van ontevredenheid en onvoldaanheid bij de auteur is achtergebleven, is helemaal niet verwonderlijk. Maar dat geeft hem niet het recht de weg naar een *economische* theorie van de sociale zekerheid op een dergelijke manier te blokkeren. Het pessimisme van de jonge doctor behoeft men dan ook geenszins te delen.

Het boek van Le Blanc behandelt een zeer groot aantal aspecten van de sociale zekerheid, in het bijzonder zoals die in ons land gestalte heeft gekregen. Die veelheid is echter niet ten goede gekomen aan de omvang noch aan de diepgang van de behandeling.

Voor zo'n brede aanpak kunnen 90 pagina's tekst niet voldoende zijn. Het gevolg van deze ambitieuze werkwijze is dan ook geweest, dat sommige onderwerpen op een gedeelte van een bladzijde worden afgedaan, waardoor het erg moeilijk wordt om tot een gedegen aanpak te komen. Een noodzakelijk gevolg hiervan is eveneens dat maar moeilijk de weg wordt gevonden naar een samenhangend patroon van verbanden tussen economische variabelen en de sociale zekerheid. Dit komt ook naar voren als hij na een te korte bespreking van de keynesiaanse, de neoklassieke en de welvaarts-theorie, probeert de sociale zekerheid in deze theoretische gedachtengangen binnen te brengen. Hetzelfde gebeurt in hoofdstuk 7 als de betekenis van de theorie van het menselijk kapitaal voor de sociale zekerheid aan de orde komt.

Doordat Le Blanc teveel heeft willen bijeenbrengen in te weinig bladzijden, is hij niet tot een aanvaardbare selectie gekomen. Dit heeft hem waarschijnlijk ook parten gespeeld bij de formulering van wat gewoonlijk de „probleemstelling” wordt genoemd. In de hoofdstukken 4, 5, 6, en 7 worden telkens nieuwe vraagstukken aan de orde gesteld zonder dat een duidelijk verband tussen deze hoofdstukken wordt gelegd. Misschien heeft hier een rol gespeeld, dat het abstractieniveau van dit proefschrift erg laag is, zodat een beperkte maar consistente theorievorming m.b.t. zo'n complex onderwerp vrijwel niet mogelijk is. In zo'n geval komt men niet snel tot samenhangende verklaringen, maar wordt het in hoofdzaak een beschrijving van het stelsel van sociale zekerheid in een concreet economisch kader. Vervolgens is de conclusie dan ook niet ver meer, dat wordt gevraagd om een multidisciplinaire benadering, zoals Le Blanc aan het einde van zijn dissertatie doet. Echter, voor een adequate benadering vanuit verscheidene disciplines is het noodzakelijk dat elke discipline eerst zelf orde op zaken stelt, d.w.z. dat iedere wetenschap die zich met de sociale zekerheid bezighoudt, zelf eerst tot min of meer afgeronde inzichten en relaties op „eigen terrein” moet zijn gekomen. Wordt de multidisciplinaire aanpak eerder van stal gehaald, dan vrees ik dat het broddelwerk wordt, omdat in zo'n situatie geen sprake kan

zijn van het elkaar aanvullen vanuit verschillende optieken.

Het geheel overziende, heb ik de stellige indruk dat de auteur te vroeg een keuze heeft willen doen zonder dat hij voldoende op de hoogte was van het wegennet waarop hij zich bevond. Hierdoor kan het gevaar ontstaan, dat de keuze uitvalt in een richting die hij zelf niet heeft bevroed, bedoeld of gewild. Daarom is het ook niet helemaal duidelijk of Le Blanc met zijn proefschrift op weg is gegaan naar de ontwikkeling van een economische theorie van de sociale zekerheid. Dat is jammer, niet alleen voor hemzelf maar ook voor de econo-

mische wetenschap, juist omdat de schrijver terecht eindigt met de harte-kreet, dat theorievorming ten behoeve van het beleid hard nodig is. Ondanks de zwakke plekken die deze dissertatie kenmerkt, zou ik het boek toch niet graag uit handen van belangstellenden willen houden. Dat verdient het zeer zeker niet. Er is een enorme hoeveelheid literatuur in bij elkaar gebracht en het geeft aardige informatie over zeer veel problemen waarmee de sociale zekerheid thans en in de toekomst te maken heeft en zal hebben.

N. H. Douben

W. Driehuis en A. van der Zwan (red.): De voorbereiding van het economisch beleid kritisch bezien. H. E. Stenfert Kroese, Leiden, 1978.

Het is een goede gedachte geweest van de uitgever en van de hoogleraren Driehuis en Van der Zwan een aantal essentiële artikelen over de modelmatige werkwijze van het Centraal Planbureau en de oplossing van onze huidige economische problemen te bundelen. De lezer treft de artikelen aan van Driehuis en Van der Zwan, Vermaat, Peters, Schouten, Den Hartog en Weitenberg, Van Schaik e.a.

Het is mij opnieuw opgevallen met welk een grote vertraging de Nederlandse economen hebben gereageerd op het structurele karakter van de economische problemen van de jaren zeventig. En toen men eenmaal in de gaten had dat de werkloosheid ook een structurele kant had, verviel men in het voetspoor van Den Hartog en Tjan in de eenzijdigheid, uitsluitend aan uitstoting door hoge arbeidskosten te denken. Is men zich hiervan bewust dan kan met vrucht van deze bundel kennis worden genomen. Niet kan worden ontkend dat vaak van diepgaande en fijnzinnige analyse sprake is.

Een groot deel van de discussie gaat over de z.g. kernrelatie, d.i. het negatieve verband tussen de reële arbeidskosten en de economische levensduur van de kapitaalgoederen. Naarmate het economisch onderzoek dit verband sterker bevestigt, naar die mate dringt zich de beleidsconclusie op de lonen te matigen ten behoeve van de werkgelegenheid. Nu moet men met positieve econometrische resultaten voorzichtiger zijn dan met negatieve. Met negatieve is het zeker dat de werkelijkheid niet op haar staart is getrapt, terwijl bij positieve resultaten de illusie ontstaat dat dit wel het geval is. De door Cobb en Douglas in 1927 ontworpen produktiefunctie ter verklaring van de groei van de produktie in de Verenigde Staten gedurende ruim dertig jaar, werd jarenlang als zodanig aanvaard, hoewel in de produktiefunctie de technische ontwikkeling geen rol speelde.

Tegen de achtergrond van het pluri-forme en heterogene karakter van de technische ontwikkeling is het potsierlijk dat het jaargangenmodel van Den Har-

tot en Tjan, nu al enkele jaren wordt gekoesterd als *de* theorie omtrent het verband tussen het voortschrijden van de techniek en de structurele werkloosheid. Ik kan dat alleen maar verklaren uit het feit dat de meeste spraakmakende economen macro-economen zijn en betrekkelijk ver af staan van de micro-economische gang van zaken in het bedrijfsleven. Op dezelfde manier moet wellicht worden verklaard dat sommigen de suggestie doen de kinderen op de middelbare school te belasten met een uiteenzetting van het jaargangenmodel.

Hoe dit ook zij, het ontwerpen van dit model heeft in ieder geval het voordeel opgeleverd dat de pennen van verscheidene economen in beweging zijn gebracht. Dat heeft tot een zeer lezenswaardige bundel geleid. A. Heertje

Mr. H. J. G. Pieters (bew.): Europees octrooiverdrag. Nederlandse Staatswetten, Editie Schuurman & Jordens, W. E. J. Tjeenk Willink, Zwolle, 1978, 525 blz., f. 32,50.

Volledige weergave van het Verdrag inzake de verlening van Europese octrooien, München 5 oktober 1973, met uitvoeringsreglement en protocollen, alsmede met nadere uitvoeringsbesluiten en overeenkomsten.

Statistisch Zakboek 1978. Staatsuitgeverij, 's-Gravenhage, 1978, 385 blz.

Jaarlijkse uitgave van het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS). Deze editie bevat meer gegevens over milieu, binnenlandse migratie en ontspanning, dan de vorige.

Prof. Dr. J. H. Christiaanse, Drs. G. M. B. Verberg, Drs. H. A. Kogels, Mr. K. Sneep en Prof. Drs. J. W. Schoonderbeek: WIR en SIR. Kluwer, Deventer, 1978, 100 blz., f. 24,50.

Dit boekje bevat de inleidingen die werden gehouden tijdens het op 8 juni 1978 door Kluwer, in samenwerking met Euroform, georganiseerde seminar over de Wet investeringsrekening.

lo de rijksoverheid vraagt

medewerkers (mnl./vrl.)

voor het Ministerie van Financiën

t.b.v. het Directoraat-Generaal van de Rijksbegroting, Secretariaat van de Commissie voor de Ontwikkeling van Beleidsanalyse

De interdepartementale Commissie voor de Ontwikkeling van Beleidsanalyse heeft o.m. de opdracht de toepassing van beleidsanalyse bij de Rijksoverheid te stimuleren, mogelijkheden aan te geven tot verbetering van bestaande vormen van beleidsanalyse en de toepassing van beleidsanalyse op nieuwe gebieden te initiëren. De taken van het Secretariaat zijn uit deze opdracht afgeleid en omvatten o.m. het ontwikkelen van methoden en technieken op het gebied van de beleidsanalyse, het opstellen van aanbevelingen voor de departementen en het verzorgen van cursussen en conferenties op het terrein van de beleidsanalyse. Daarnaast adviseert het Secretariaat de departementen over de toepassing van bepaalde methoden en technieken en participeert in de uitvoering van beleidsanalyses. Aan de laatstgenoemde taakelementen zal in de komende jaren een zwaarder accent worden gegeven. Het Secretariaat heeft een projectgerichte organisatie en is multidisciplinair samengesteld.

Hiertoe worden gevraagd:

projectleider instrumentenanalyse

vac. nr. 9-3678/0936

Taak: coördineren en inhoudelijk ondersteunen van de door het Secretariaat ontwikkelde activiteiten op het terrein van de instrumentenanalyse. Het gaat daarbij met name om het ontwikkelen van criteria en methoden voor doelgerichte analyses van subsidies, heffingen en belastinguitgaven en de relaties tussen deze instrumenten, en met de toepassing in concrete probleemvelden bij de Rijksoverheid. Hij/zij is belast met de leiding van de projectgroep en onderhoudt de benodigde contacten met de departementen en met andere externe instellingen. In het kader van de projectgerichte organisatie van het Secretariaat zal hij/zij tevens bij een of meer projecten gericht op de uitvoering van beleidsanalyses worden betrokken.

Vereist: universitaire opleiding, b.v.k. economie of bestuurskunde en werkervaring in een leidinggevende functie bij de overheid.

Kennis van de leer der openbare financiën en ervarig met methoden van beleidsanalyse strekken tot aanbeveling.

Salaris: afhankelijk van leeftijd en ervaring max. f 7196,- per maand.

Tel. inlichtingen worden verstrekt door de Secretaris, drs. H. Verwayen, onder nr. (070) - 76 73 52.

medewerker opleiding beleidsanalyse

vac. nr. 9-3677/0936

Taak: leveren van een bijdrage aan de begeleiding en de organisatie van de door het Secretariaat te verzorgen cursussen en conferenties op het terrein van de beleidsanalyse. Daarnaast zal hij/zij tevens bij een of meer projecten gericht op de uitvoering van beleidsanalyse worden betrokken.

Vereist: universitaire opleiding, b.v.k. economie of bestuurskunde. Enige onderwijservaring strekt tot aanbeveling.

Salaris: afhankelijk van leeftijd en ervaring max. f 6023,- per maand.

Tel. inlichtingen worden verstrekt door de projectleider Opleidingen, drs. J. C. Hellen-doorn, onder nr. (070) - 76 73 72.

Voor beide functies geldt:

Standplaats: 's-Gravenhage.

Sollicitaties inzenden vóór 5 januari 1980.